

มรณกกา

พระธรรมเทศนาเกี่ยวกับความตาย

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)

อนุสรณ์ในงานบำเพ็ญกุศลสัตตมวาร

คุณแม่สุจิต คณิตกุล

๑๙ กันยายน ๒๕๕๓

มรณกถา

© พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)

ISBN 974-87640-4-4

พิมพ์ครั้งที่ ๒ - กันยายน ๒๕๔๓
- อนุสรณ์ในงานบำเพ็ญกุศลสัตตมวาร
คุณแม่สุจิต คณิตกุล

๒,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด
๕๔/๖๗, ๖๘, ๗๑, ๗๒ ซอย ๑๒ ถนนจรัญสนิทวงศ์
แขวงวัดท่าพระ เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพฯ ๑๐๖๐๐
โทร. ๘๖๔๐๔๓๔-๕, ๔๑๒๕๘๘๗, ๔๑๒๕๘๕๑,
๐๑-๕๒๓๘๘๒๕, ๐๑-๘๓๖๘๔๑๘ โทรสาร ๔๑๒๓๐๘๗
e-mail : sahadham@hotmail.com

อนุโมทนา

คุณโยมสุจิต คณิตกุล ได้ถึงแก่กรรมเมื่อวันพุธที่ ๑๓ กันยายน ๒๕๔๓ ลูกหลานได้บำเพ็ญกุศลทักษิณานุปทานต่อเนื่องมาตามลำดับ ณ วัดพระพิเรนทร์ วรจักร กรุงเทพฯ จะครบ ๗ วัน ในวันที่ ๒๐ กันยายน ศกนี้

ในวาระแห่งการบำเพ็ญกุศลสัตตมวารนี้ คุณธวัช คุณบุบผา คณิตกุล และลูกหลานของท่านผู้วายชนม์ ได้แจ้งกุศลนันทะที่จะพิมพ์หนังสือ มรณกถา เพื่ออุทิศกุศลแก่บรรพการ ด้วยธรรมทาน โดยจะแจกมอบเป็นที่ระลึก และเป็นการเผยแพร่หลักธรรมให้อำนวยประโยชน์สุขแก่ประชาชนกว้างขวางออกไป อาตมภาพขออนุโมทนาตามเจตนาด้วยความเต็มใจ

ในฐานะที่คุณธวัช และคุณบุบผา คณิตกุล พร้อมด้วยผู้ใกล้ชิดวิสาสิกชน เป็นผู้มีศรัทธาในพระบรมพุทธานุศาสน์ ได้ชวนช่วยในการอุปถัมภ์พระสงฆ์และทำนุบำรุงศาสนกิจต่างๆ เป็นกำลังอย่างสำคัญ ทั้งของวัดพระพิเรนทร์ และวัดญาณเวศกวัน มาเป็นเวลายาวนาน บุญกุศลที่ลูกหลานได้บำเพ็ญแล้ว ย่อมมีผลถึงมารดา ย่ายายด้วย ทั้งในทางจิตใจและทางสังคม ณ โอกาสนี้ อาตมภาพในนามของพระสงฆ์และญาติโยมวัดญาณเวศกวัน ขอแสดง

สังเวกรรม และอุทิศกุศลแก่ท่านผู้วายชนม์ เป็นปิตุทานมัยบุญ
กิริยาร่วมด้วย

ขออำนาจแห่งธรรมทานกุศลจรรยา ที่คณะเจ้าภาพได้บำเพ็ญ
ด้วยกตัญญูตเวทิตาธรรมครั้งนี้ จงอำนวยสุขสมบัติ แก่ คุณโยม
สุจิต คณิตกุล ในสัปปายะภพ สมตามมโนปณิธานของคณะเจ้าภาพ
ตามควรแก่คติวิสัยทุกประการ

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)

๑๗ กันยายน ๒๕๔๓

สารบัญ

อนุโมทนา	(๑)
มรณกถา	๑
อโมฆชีวิตกถา	๒
ธรรมดากถา	๒๕
บุญญกถา	๕๐
ภาคผนวก: เรื่องน่ารู้เกี่ยวกับพิธีศพ	๖๕

มรณกถา

“ทั้งเด็ก ทั้งผู้ใหญ่ ทั้งคนพาล ทั้งบัณฑิต ทั้งคนมี ทั้งคนจน
ล้วนเดินหน้าไปสู่ความตายทั้งหมด

ภพณะดินที่ช่างหม้อทำแล้ว ทั้งเล็กและใหญ่ ทั้งสูงและดิบ
ล้วนมีความแตกทำลายเป็นที่สุด ฉันทใด ชีวิตของสัตว์ทั้งหลายก็มี
ความตายเป็นที่สุด ฉันทนั้น

วัยของเราห่อหุ้มแล้ว ชีวิตของเรายังเหลืออยู่เพียงเล็กน้อย
เราจะจากพวกเธอไป เราได้ทำสราณะ (ที่พึง) ให้แก่ตนแล้ว

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงเป็นผู้ไม่ประมาท มีสติ มี
ความประพฤติดีงาม มีความดำรงมั่นคง จงตามรักษาจิตของตน

ผู้ใดในธรรมวินัยนี้ จักเป็นอยู่อย่างไม่ประมาท ผู้นั้นจะละ
ชาติสังสาร กระทำความจบสิ้นทุกข์ได้” (พุทธพจน์ ที.ม. ๑๐/๑๐๘/๑๔๑)

อโมขชีวิกกา

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺสฯ

ยงฺกิลฺลิจิ ยฺยฺจํ ว หุตํ ว โลเก

สํวญฺญํ ยเชถ ปุณฺณเปกฺโข

สพฺพปี ตํ น จตุภาคเมติ

อภิวาทนา อชฺชุตฺเตสุ เสยฺโยติ ฯ

บัดนี้ จักแสดงพระธรรมเทศนาในอโมขชีวิกกา
พรรณนาการมีชีวิตอยู่อย่างมีค่า เพื่อประดับปัญญาบารมี
เพิ่มพูนกุศลบุญราศี ส่วนธรรมสวนมัย เนื่องในการที่ชุมนุม
ปริทัศน์เสวนามีคุณสุลักษณะ ศิวรักษ์ เป็นประธาน ร่วมกัน
บำเพ็ญกุศลสัตตมวาร คือ ทำบุญ ๗ วัน เพื่ออุทิศส่วนกุศล
แก่นายโกมล คีมทอง ผู้เป็นศิษย์และมิตรสหายของตน ซึ่ง
ได้เสียชีวิตไปเพราะถูกประทุษร้ายขณะบำเพ็ญกุศลกรรมย์
จัดเป็นส่วนมิตรพลีและสังคหธรรมตามสมควรแก่ฐานนิยม

นายโกมล คีมทอง ผู้ล่วงลับไปแล้วนี้ มีชีวประวัติตาม
ที่ทราบมาว่า เป็นคนดี มีคุณธรรม ได้ดำเนินชีวิตให้เป็น

ประโยชน์ควรแก่การยกย่องสรรเสริญผู้หนึ่ง กรณีกิจทั้ง
หลายที่นายโกมล คีมทอง ได้บำเพ็ญไว้เมื่อยังมีชีวิตอยู่ อัน
เป็นเครื่องแสดงว่า ตนได้เป็นผู้ที่มีความคิดหวังและได้
ขวนขวายในการสร้างประโยชน์และความเจริญก้าวหน้าแก่
สังคมส่วนรวมนั้นมีหลายประการ เช่น การที่ได้เข้าร่วมและ
เป็นกำลังสำคัญในกิจการของชุมนุมปริทัศน์เสวนา แต่เมื่อ
ครั้งยังเป็นนิสิตผู้ศึกษาในคณะครุศาสตร์แห่งจุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย และได้มีโอกาสช่วยเหลือกิจการของสถาบัน
แห่งนั้นตามฐานะของผู้ศึกษา มีการจัดทำหนังสืออนุสรณ์
ของคณะเป็นต้น

ครั้นสำเร็จการศึกษาได้รับปริญญาเป็นครุศาสตร-
บัณฑิตแล้ว ก็ยังใส่ใจขวนขวายในกิจการของส่วนรวมเพิ่ม
ขึ้นต่อมา เช่นการช่วยเหลือในงานของชุมนุมศึกษิตเสวนา
และการได้รับมอบหมายให้เป็นบรรณกรหนังสือ สังคม
ศาสตร์ปริทัศน์ เป็นต้น และที่สำคัญยิ่งอันเกี่ยวเนื่องมาถึง
การสูญเสียชีวิตของตนด้วยก็คือ การที่ได้มีศรัทธายอมเสีย
สละความสุขสำราญและผลประโยชน์ที่จะพึงได้แก่ตนใน
เมืองหลวงอันเป็นถิ่นเจริญ ปลีกตนไปบำเพ็ญประโยชน์สั่ง
สอนเด็กชาวบ้านถิ่นห่างไกล ณ โรงเรียนเหมืองห้วยในเขา
ตำบลบ้านส้อง จังหวัดสุราษฎร์ธานี ได้ตั้งใจอบรมสั่งสอน

เด็กนักเรียน กับทั้งสนใจศึกษาศิลปวัฒนธรรมไทยในท้องถิ่นนั้นๆ หาทางส่งเสริมตามกำลังความสามารถของตน ตลอดมาจนถึงวาระสุดท้ายที่ถูกประทุษร้ายถึงแก่สูญเสียชีวิต

ประวัติของนายโกมล คีมทอง ทั้งนี้ แสดงถึงอริยาไยของเธอที่เป็นผู้มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ในทางที่ดีงาม เป็นผู้มีอุดมคติ เป็นผู้ประกอบด้วยความเสียสละ และประพฤติดนให้เป็นไปตามอุดมคตินั้นอย่างมั่นคงจริงจัง บุคคลผู้ดำรงอยู่ในคุณธรรม และเป็นผู้บำเพ็ญประโยชน์เช่นนี้ เมื่อต้องมาสิ้นชีวิตลง ก็ย่อมเป็นเหตุก่อให้เกิดความเศร้าโศก เสียดายอาลัยถึงแก่ญาติมิตรทั้งหลายเป็นธรรมดา ยิ่งมาสิ้นชีวิตลงในขณะที่ยังมีวัยหนุ่มแน่นและในขณะที่กำลังบำเพ็ญประโยชน์อยู่เช่นนั้น ก็น่าที่จะยิ่งให้เกิดความอาลัย เสียดายมากขึ้นได้เป็นธรรมดา เพราะนอกจากการจากไปนั้นจะเป็นการพรากคนดีมีประโยชน์ไปเสียแล้ว ยังเป็นการตัดรอนประโยชน์ทั้งหลาย ที่หวังว่าจะพึงได้จากการมีชีวิตอยู่ต่อไปของบุคคลผู้นั้นอีกด้วย

อย่างไรก็ดี เมื่อพิจารณาในทางธรรม ลำพังการเศร้าโศกอาลัยเสียดายถึงผู้ที่ตายไปแล้ว ย่อมไม่เป็นทางก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งแก่ผู้อยู่และผู้จากไป เพราะไม่ช่วยให้ผู้ล่วงลับไปแล้วกลับคืนเป็นขึ้นมา และจะกลับเป็นโทษแก่ผู้ที่

ยังอยู่ ทำจิตใจให้เศร้าหมองขุนมัวเป็นทุกข์ ทำปัญญาให้อับเฉาด้วย การรำลึกถึงผู้ตายนั้นจะบังเกิดประโยชน์ ต่อเมื่อรู้จักพิจารณาด้วยโยนิโสมนสิการทำให้เกิดความไม่ประมาทและกำลังใจเข้มแข็งในการบำเพ็ญกุศลกรณีย์แก่ผู้ยังมีชีวิตอยู่ และธำรงรักษาสืบต่อคุณความดีของผู้ล่วงลับจากไป

กล่าวตามหลักธรรม คือ ความจริงของธรรมชาติ ชีวิตมนุษย์ย่อมมีความตายเป็นที่สุด หมายความว่าคนทุกคนต้องตายแน่นอน ไม่ว่าจะเป็นคนสูงคนต่ำ คนมีคนจน คนฉลาดคนโง่ คนดีหรือคนชั่ว และไม่สามารถชี้ขาดลงได้ ว่าความตายนั้นจะมาถึงเมื่อใด ด้วยวิธีใด ดังนั้น ข้อที่ว่าชีวิตของผู้ใดจะสั้นหรือยาว จึงไม่มีเครื่องกำหนด หาความแน่นอนมิได้

อย่างไรก็ตาม ความยาวหรือความสั้นของชีวิต มิใช่เป็นเครื่องวัดความดีงามและความมีค่าของชีวิตนั้น

บุคคลบางคนอาจมีอายุยืนยาวดำรงชีวิตอยู่ได้นาน แต่เป็นชีวิตที่ว่างเปล่าไร้ค่า อย่างที่ทางพระศาสนาเรียกว่า *โมฆชีวิต*

ส่วนบางคนมีอายุสั้น ชีวิตจบลงก่อนกาลอันถือกันว่าสมควร แต่ได้ประกอบคุณงามความดีสร้างประโยชน์ไว้

ชีวิตที่ได้เกิดมีขึ้นครั้งหนึ่งแล้วนั้น แม้จะสั้น ก็มีได้ผ่านลอยหายไปแล้ว แต่ได้บันดาลผลอันดีขึ้นไว้ในชีวิตอื่นๆ ให้สืบเนื่องต่อไป ชีวิตเช่นนั้นในทางพระศาสนาเรียกว่า เป็นชีวิตที่มีค่าเป็นสาระไม่ว่างเปล่า เป็น *อโมฆชีวิต*

เนื้อความที่ได้พรรณนามา แสดงให้เห็นว่า ความยาวหรือความสั้น มิใช่เป็นเครื่องวัดคุณค่าที่แท้จริงของชีวิต แต่ประโยชน์และผลดีต่างๆ ที่เกิดจากชีวิตนั้นต่างหาก เป็นเครื่องวัดคุณค่าอย่างแท้จริง

กล่าวอีกนัยหนึ่งว่า บุคคลจะดำรงชีวิตของเขาอยู่ในโลกได้ยืนนานเท่าใดไม่เป็นประมาณ ข้อสำคัญอยู่ที่ว่า เขาได้ปฏิบัติต่อชีวิตหรือได้ใช้ชีวิตเท่าที่มันนั้นให้เกิดผลขึ้นบ้างอย่างไร ถ้าได้ดำรงชีวิตอยู่ในความดีงาม อาศัยชีวิตนั้นทำประโยชน์ให้เกิดขึ้นแพร่หลายออกไปก็ได้อีกว่าทำชีวิตให้มีค่า แต่ถ้าปล่อยชีวิตให้ล่วงเวลาไปเปล่า หรือทำชีวิตของตนให้เป็นเหตุถ่วง ขัดขวางและทำลายความดีงามแห่งชีวิตทั้งหลาย ก็ถือว่ามิชีวิตอันไร้ค่า เหตุผลดังได้แสดงมานี้ ต้องด้วยพุทธพจน์ว่า

โย จ วสฺสสํ ชีเว ทฺวสฺสํ อสมํหิตํ

เอกํ ชีวํ เสโย สิวณฺตสฺส ฌายิโน

แปลความว่า “บุคคลใด ประพฤติชั่วร้ายไม่มีความคิด

ถึงจะมีชีวิตอยู่ตั้งร้อยปี ชีวิตของเขาก็หาประเสริฐไม่ ส่วนบุคคลใด มีศีล มีความคิด แม้มีชีวิตอยู่เพียงวันเดียว ก็เป็นชีวิตที่ประเสริฐกว่า”

หรือพุทธภาษิตที่ว่า

โย จ วสฺสสํ ชีเว ทฺวสฺสํ อสมํหิตํ

เอกํ ชีวํ เสโย สิวณฺตสฺส ฌายิโน

แปลความว่า “บุคคลใด เกียจคร้าน มีความเพียรทรมานถึงจะมีชีวิตอยู่ตั้งร้อยปี ชีวิตของเขาก็หาประเสริฐไม่ ส่วนบุคคลใด มุ่งหน้าทำความเพียรอย่างมั่นคง แม้มีชีวิตอยู่เพียงวันเดียว ก็เป็นชีวิตที่ประเสริฐกว่า” ดังนี้ เป็นต้น

ในเมื่อความยาวหรือความสั้นของชีวิต เป็นสิ่งไม่มีกำหนดแน่นอนเช่นนี้ บุคคลจึงควรปฏิบัติระมัดระวังในเรื่องที่เกี่ยวกับความสั้นหรือความยาวนั้น ด้วยความไม่ประมาทตามเหตุปัจจัย แต่ไม่พึงให้เกิดเป็นความหวาดหวั่นพรั่นกลัวแม้แต่วิตกกังวลเหมือนอย่างบุคคลบางคน ที่กลายเป็นก่อกุศลเพิ่มขึ้นแก่ตน ยิ่งไปกว่าตัวความตายนั้นเสียอีกเข้าไป

พึงเอาใจใส่ชวนชวนให้มากแต่ในฝ่ายการดำเนินชีวิต คือ ในข้อที่ว่า จะใช้ชีวิตของตนอย่างไร เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขที่มุ่งหมาย หรือจะสร้างคุณค่าเพิ่มพูนสาระให้เกิดขึ้นด้วยชีวิตของตนอย่างไร เพราะความชวนชวนใส่

ใจอย่างนี้ เป็นทางที่มองเห็นเหตุผลซึ่งจะปฏิบัติได้ให้เห็นผลจริงจัง และสามารถทำได้แพร่หลายขยายกว้างขวางสืบเนื่องต่อๆ กันยิ่งขึ้นไป ไม่มีที่สิ้นสุด ครั้นทำแล้ว ก็มีแต่คุณประโยชน์ ไม่เป็นความคับแคบ และไม่เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ตรงข้ามกลับเป็นความปลอดภัยโปร่งทำจิตใจให้กว้างขวางบังเกิดความแจ่มใสเข้มแข็งในการบำเพ็ญคุณประโยชน์ยิ่งขึ้นไป และให้ได้รับความสุขที่เป็นอิสระเป็นไทแก่ตนจนเป็นผู้ที่เรียกได้ว่า พร้อมที่จะตายอยู่เสมอ

บุคคลใดมั่นใจในคุณค่าแห่งชีวิตของตนจนเป็นผู้พร้อมที่จะตายได้ทุกเวลา บุคคลนั้น อาจกล่าวได้ว่า เป็นผู้ปฏิบัติต่อชีวิตของตนอย่างถูกต้อง ตรงต่อคุณค่าและสาระของชีวิตนั้น แม้จะต้องสูญเสียชีวิตคือตายลงในเวลาใดก็ไม่เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ เพราะความเศร้าโศกเสียดายในชีวิตของตน มีแต่คนอื่นๆ เท่านั้นที่กลับเศร้าโศกอาลัยเสียดายถึงเพราะคุณค่าอันเกิดแต่ชีวิตของเขานั้น ส่งผลดีงามขยายออกไปแก่ชีวิตอื่นๆ การสิ้นชีวิตไปจึงทำให้เกิดความรู้สึกสูญเสีย กลายเป็นความเศร้าโศกเสียดาย ตามวิสัยของปุถุชน

การประพฤติปฏิบัติตามวิถีที่ได้แสดงมานี้ กล่าวรวมความสั้นๆ ว่า เป็นการดำเนินชีวิตตามธรรม และมุ่งอุทิศต่อธรรม บุคคลผู้ดำเนินชีวิตด้วยจิตใจที่เจริญแก่กล้า ถึงขั้น

เป็นผู้พร้อมที่จะตายเช่นนี้ ย่อมตระหนักชัดว่า ความตายเป็นคติธรรมดาของชีวิต เมื่อไม่ตายอย่างนี้ ก็ไม่แน่ว่าจะตายอย่างไหน ดังนั้น เมื่อทำการใดที่ได้พิจารณาว่าถูกต้องแล้ว ก็ดำเนินไปให้ถึงที่สุดโดยมั่นคง โดยนัยนี้ จึงเป็นผู้อุทิศชีวิตเพื่อธรรมได้ พึงเห็นเช่นอย่างพระพุทธรเจ้า ซึ่งทรงยอมสละพระชนมชีพเพื่อโพธิญาณ และผู้กล้าหาญที่ยอมอุทิศชีวิตเพื่อบูชาอุดมคติอันเป็นธรรม สมตามพุทธศาสนสุภาษิตที่ว่า

ธนํ จเซ องฺกวรสุส เหตุ

องฺคํ จเซ ชีวิตํ รกฺขมาโน

องฺคํ ธนํ ชีวิตญฺจาปี สพฺพํ

จเซ ธมฺมมฺนุสฺสรนุโต

ซึ่งแปลความว่า “บุคคลพึงสละทรัพย์เพื่อรักษาอวัยวะ พึงยอมสละอวัยวะเพื่อรักษาชีวิต และพึงยอมสละทุกอย่างทั้งอวัยวะ ทรัพย์ และแม้ชีวิต ในเมื่อคำนึงถึงธรรม”

การดำรงธรรมอยู่ได้ แม้ถึงต้องสละชีวิตนี้ ตัวอย่างสามัญเหมือนว่า เป็นสิ่งทำได้ยากยิ่งนัก แต่ข้อสำคัญ ในเมื่อจิตใจเจริญถึงขั้นพร้อมแล้ว ดังได้กล่าวมา ก็ย่อมเป็นเรื่องราวธรรมดาไปได้เช่นเดียวกัน

อีกประการหนึ่ง ในชีวิตประจำวันตามเหตุการณ์ที่

ปรากฏเห็นกันอยู่ทุกๆ วันนี่เอง หากจะนึกคิดสังเกตสักเล็กน้อยก็จะเห็นได้ว่า คนทั้งหลายพากันยอมเสียสละชีวิตของตนให้แก่สิ่งที่ไม่เป็นสาระ คืออธรรม อยู่เป็นจำนวนมากมายๆ วัน บ้างก็ยอมสละชีวิตเพื่อความโลภ บ้างก็สละเพื่อโทสะ บ้างสละเพื่อโมหะ นับเป็นข่าวเป็นเหตุการณ์ที่ปรากฏให้เห็นให้ได้ยินอยู่เป็นประจำ

เมื่อมนุษย์ยอมสละชีวิตให้แก่สิ่งไร้สาระต่างๆ โดยไม่สมเหตุผลได้ถึงเช่นนี้ เหตุไฉนจึงจะยอมสละเพื่อธรรมอันเป็นสาระและเป็นการสละอย่างมีเหตุผลไม่ได้เล่า

เท่าที่ได้บรรยายมา มุ่งแสดงให้เห็นปฏิปทาสำหรับดำเนินชีวิตให้เป็นสาระ มีคุณค่าควรแก่การมีชีวิตอยู่ นับว่าเป็นปฏิปทาสำหรับผู้มีปัญญาหรือจะต้องดำเนินด้วยปัญญา เพราะด้วยอาศัยปัญญานั้นแล บุคคลจึงจะสามารถกำหนดแยกได้ว่า สิ่งใดเป็นสาระ สิ่งใดไม่เป็นสาระ สิ่งใดมีคุณค่า สิ่งใดไร้คุณค่า สิ่งใดเป็นประโยชน์ สิ่งใดไม่เป็นประโยชน์ บุคคลใดดำเนินชีวิตด้วยปัญญาเช่นนี้ พระพุทธศาสนายกย่องเรียกบุคคลนั้นว่าเป็น **บัณฑิต**

คำว่าบัณฑิตแปลตามหลักทางพระพุทธศาสนาว่า ผู้ดำเนินชีวิตด้วยปัญญา คือ รู้จักใช้ปัญญากำหนดแยกสาระและอสาระ เป็นต้นแล้ว ดำเนินชีวิตของตนให้พ้นจาก

อสาระและให้ประกอบด้วยสาระได้จริงอย่างนั้น ข้อนี้น้อมด้วยพุทธพจน์ที่แสดงความหมายของความเป็นบัณฑิตไว้ดังบาลีว่า

อตฺตหิตํ ปฺรหิตํ สพฺพโลกहितเมว จินฺตยมาโน จินฺตเต
เอวํ โข ภิกฺขุ ปญฺหิตโต มหาปญฺโณ โหติ

แปลความว่า “เมื่อจะคิด ก็คิดการที่เป็นประโยชน์ เกื้อกูลแก่ตน เกื้อกูลแก่ผู้อื่น เกื้อกูลแก่ชาวโลกทั้งหมดทีเดียว อย่างนี้แล ภิกษุจึงจะชื่อว่าเป็นบัณฑิต มีปัญญามาก”

ตามนัยพุทธภาษิตนี้ ฟังสังเกตว่า พระพุทธศาสนากำหนดความหมายของความเป็นบัณฑิต ด้วยวิธีการดำเนินชีวิต เริ่มแต่ใช้ความคิด เป็นต้นไป กล่าวคือ ตัดสินด้วยความประพฤติปฏิบัติ มิใช่ด้วยความรู้ความเชี่ยวชาญทางวิชาการ

แม้ความหมายของความเป็นบัณฑิตที่เข้าใจกันในปัจจุบัน คือการสำเร็จการศึกษาชั้นสูง ได้รับปริญญาอย่างใดอย่างหนึ่งนั้น หากกำหนดด้วยหลักพุทธศาสนา ย่อมถือได้ว่า เป็นเพียงเครื่องหมายที่แสดงถึงการที่บุคคลนั้น ได้ตระเตรียมตนเองให้ได้รับความรู้ ความชำนาญชำนาญ และการฝึกหัดอบรมต่างๆ ไว้เพื่อดำเนินชีวิตให้เป็นบัณฑิตต่อไป กล่าวสั้นๆ ว่า เป็นการทำตนให้พร้อมที่จะเป็นบัณฑิต

ต่อเมื่อใด นำความรู้ความสามารถที่ได้ฝึกอบรมมานั้นไปใช้ปฏิบัติในการดำเนินชีวิตให้เกิดผลเป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนและบุคคลอื่น เมื่อนั้น จึงจะเรียกชื่อได้ว่าเป็นบัณฑิตแท้จริง

ยังมีข้อที่พึงสังเกตอีกประการหนึ่งในเรื่องความเป็นบัณฑิตนี้ กล่าวคือ การปฏิบัติหรือการดำเนินชีวิตนั้น ระบุชัดเจนไปว่าให้เกิดประโยชน์ทั้งแก่ตน แก่บุคคลอื่นๆ และแก่ชาวโลกทั้งปวง

ว่าโดยความหมาย ประโยชน์ทุกประการเหล่านี้ มีสาระเป็นอย่างเดียวกัน ต่างแต่ขอบเขตความกว้างขวางมากน้อยกว่ากันเท่านั้น ประโยชน์เกื้อกูลแก่ตนย่อมเป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ผู้อื่นและแก่โลกด้วย ประโยชน์เกื้อกูลแก่ผู้อื่นและแก่โลก ก็เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ตนด้วย เพราะคำว่าประโยชน์ในที่นี้ มิได้หมายถึงผลประโยชน์อย่างที่เขาใจกันโดยสามัญ

โดยเฉพาะประโยชน์ตนย่อมหมายถึงความเจริญอกงาม ความมีค่าความเป็นสาระแห่งชีวิตตน การบำเพ็ญประโยชน์ตน ก็คือการทำชีวิตของตนให้เจริญอกงาม ให้มีค่า เป็นสาระมากขึ้น และการทำชีวิตของตนให้เจริญอกงามมีค่า เป็นสาระ ก็คือการเสริมสร้างคุณธรรมต่างๆ ขึ้นใน

ตน อันรวมถึงการบำเพ็ญประโยชน์แก่ผู้อื่น และแก่โลกด้วย โดยนัยนี้ การบำเพ็ญประโยชน์ของตน จึงมิใช่เป็นการขัดต่อการบำเพ็ญประโยชน์แก่ผู้อื่นและแก่โลก แต่มีความหมายสอดคล้องประสานเป็นอันหนึ่งอันเดียว เริ่มต้นแต่การทำตนให้พร้อมที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่นด้วยดี มิให้เกิดความเดือดร้อนทั้งแก่ตนและบุคคลอื่น และพร้อมที่จะบำเพ็ญประโยชน์กว้างขวางยิ่งๆ ขึ้นไปโดยลำดับ

การบำเพ็ญประโยชน์ตน ด้วยการทำให้ชีวิตให้มีค่า เป็นสาระ อันเป็นการเกื้อกูลแก่ผู้อื่นและแก่โลกไปด้วยพร้อมกันนั้น พระพุทธองค์ทรงแสดงตัวอย่างไว้ โดยทรงสอนให้สร้างคุณธรรม ๕ ประการขึ้นในตน คือ ศรัทธา ๑ ศีล ๑ สุตะ ๑ จาคะ ๑ ปัญญา ๑ จะแสดงความหมายของธรรมเหล่านี้แต่โดยย่อต่อไป

๑. ศรัทธา ได้แก่ ความเชื่อ ความเลื่อมใส ความใฝ่ นิยมในคุณค่าที่พิจารณาเห็นแล้วว่า เป็นความดีงามอันควรยึดถือ

สำหรับมนุษย์ปุถุชน ศรัทธาย่อมเป็นพื้นฐานขั้นแรกของจิตใจ ที่จะบันดาลความประพฤติปฏิบัติในขั้นต่อไป ให้หมุนไปตาม และเป็นกำลังอันแรงที่จะชักจูงบุคคลให้กระทำการต่างๆ อย่างแข็งขันจริงจัง ศรัทธามีความสำคัญ

เช่นนี้ พระพุทธศาสนาจึงสอนให้บุคคลปลูกศรัทธาขึ้นในตน และบำรุงศรัทธานั้นให้งอกงาม

แต่ศรัทธาที่มุ่งหมายในพระพุทธศาสนานี้ ประสงค์เอาความเชื่อในสิ่งที่พิจารณาเห็นจริงแล้วด้วยเหตุผล มิใช่เรื่องมโนาย

ตามปกติจิตใจของปุถุชนย่อมจะเชื่อถือผูกพันหรือยึดมั่นอยู่ในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ความเชื่อโดยมีเหตุผลจะช่วยให้บุคคลปลอดภัยจากความหลงผิด หรือมีโอกาสถอนตนพ้นจากความเชื่อที่ผิดดำเนินเข้าสู่ทางที่ถูก บังเกิดความเจริญงอกงามแห่งชีวิตจิตใจได้

๒. ศีล ได้แก่ ความประพฤติสุจริต ความราบรื่นกลมกลืนแห่งความประพฤติทางกายและวาจา การไม่เบียดเบียน ไม่ก่อความเดือดร้อน ไม่ล่วงละเมิดสิทธิที่ตกลงกำหนดไว้โดยชอบธรรมของกัน ความอยู่ร่วมกันด้วยดีกับผู้อื่นในสังคม ตลอดจนการฝึกหัดอบรมขัดเกลาความประพฤติของผู้ต้องการคุณธรรมที่ยิ่งๆ ขึ้นไป

ศีล นอกจากเป็นคุณธรรมเพื่อความอยู่ร่วมกันด้วยดีในสังคมแล้ว ยังเป็นเครื่องทำสภาพชีวิตให้อยู่ในภาวะอันเหมาะสมที่จะเป็นที่รองรับคุณธรรมอย่างอื่นๆ และเป็นเครื่องปรับชีวิตให้เข้าสู่แนวทางที่จะเจริญก้าวหน้าต่อไปอีก

ด้วย

๓. สุตะ ได้แก่ ความรู้ที่เกิดจากการได้ยินได้ฟังและการศึกษาเล่าเรียน ความรู้ย่อมเป็นอุปกรณ์สำคัญในการดำรงชีวิตและการประกอบกิจทุกอย่างของมนุษย์ เริ่มแต่การประกอบอาชีพเป็นต้นไป ตลอดถึงการที่จะช่วยเหลือตนเองและเกื้อกูลแก่ผู้อื่นในกิจทุกอย่าง

๔. จาคะ ได้แก่ ความสละได้ ปล่อยได้ ความเผื่อแผ่ ความเสียสละ หมายถึงความมีจิตใจไม่คับแคบ ไม่สยบยี้ดติด สามารถวางใจเป็นอิสระ เผื่อแผ่ แบ่งปัน หรือปล่อยให้แก่ผู้อื่นได้

คุณธรรมข้อนี้มีความสำคัญยิ่งในหลายระดับ เริ่มแต่การที่จะทำให้บุคคลปฏิบัติตนได้อย่างถูกต้องต่อสิ่งอันวญความสุขแก่ชีวิตที่ตนเองสร้างขึ้น มาสามารถใช้สิ่งเหล่านั้นให้เกิดประโยชน์แก่ชีวิตได้ตามวัตถุประสงค์ของมัน โดยไม่กลับตกไปเป็นโทษของสิ่งต่างๆ ที่ตนสร้างขึ้น มาเอง ไม่เกิดความหมกมุ่นมัวเมา สามารถเผื่อแผ่ช่วยเหลือผู้อื่นด้วยจิตใจที่กว้างขวาง ปลอดโปร่ง กระจายความสุขให้แพร่หลายออกไป

๕. ปัญญา ได้แก่ ความรู้ความเข้าใจในสภาวะของสิ่งทั้งหลาย สามารถแยกแยะสืบสาวความสัมพันธ์โดยทาง

เหตุผล สามารถวินิจฉัยระหว่างดี ชั่ว คุณ โทษ เป็นประโยชน์ ไม่เป็นประโยชน์ และรู้ที่จะจัดการให้เหมาะสมถูกต้องในเรื่องนั้นๆ

ปัญญาเป็นคุณธรรมที่กลั่นกรองและบอกทางให้แก่คุณธรรมอย่างอื่นๆ ทั้งหมด เช่นในการที่จะใช้สุตะ คือความรู้ วิชาการที่ได้เล่าเรียน ให้เกิดเป็นประโยชน์ หรือปรุงแต่งความรู้ใหม่ๆ เป็นต้น

คุณธรรม ๕ ประการนี้ เป็นสิ่งที่ทำชีวิตให้เจริญงอกงามมีค่า และเป็นสาระ ผู้เสริมสร้างคุณธรรมเหล่านี้ขึ้นในตน จึงชื่อว่าเป็นผู้บำเพ็ญประโยชน์ตน และมองเห็นได้ชัดว่าประโยชน์ตนเช่นนี้ เป็นสิ่งที่เกื้อกูลต่อประโยชน์ผู้อื่นไปด้วยพร้อมกัน ยิ่งบำเพ็ญมากขึ้นเท่าใดก็ยิ่งขยายออกไปเป็นประโยชน์ผู้อื่นมากเท่านั้น หาขัดแย้งกันไม่

บุคคลผู้บำเพ็ญประโยชน์ตนอยู่อย่างนี้ ย่อมประสบความสุขโดยตนเองด้วย ทำความสุขให้เกิดแก่ผู้อื่นด้วย เพราะคุณธรรมเหล่านี้ เป็นตัวสร้างความสุขที่แท้จริง หรือเป็นตัวการที่ทำให้บุคคลให้พร้อมที่จะรับความสุขได้ ไม่เหมือนทรัพย์สินสมบัติและวัตถุต่างๆ ที่เป็นอามิสภายนอก ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นสิ่งให้ความสะดวกสบายหรือเป็นเครื่องประกอบเสริมความสุขมากกว่าจะให้ตัวความสุขที่แท้จริง

ความสะดวกสบายต่างๆ นั้น เป็นเครื่องอำนวยความสะดวกสำหรับความสุข แต่ไม่ใช่ตัวความสุขเอง และจึงไม่ใช่เครื่องวัดความสุขของคนได้เสมอไป

บุคคลผู้มีเหตุแห่งความสุขในภายใน เมื่อได้อาศัยความสะดวกสบายเข้าประกอบ ก็ได้เสวยความสุขเพียบพร้อม แต่บางคนดำรงชีวิตอยู่ท่ามกลางสิ่งอำนวยความสะดวกสบาย ก็หามีความสุขไม่

โดยนัยนี้ บางคนผู้อยู่ในถิ่นห่างไกลจึงมีความสุขได้ ยิ่งกว่าบางคนผู้อยู่ในถิ่นซึ่งนับว่าเจริญ บางคนผู้มีศรัทธาในอุดมคติ ยอมเสียสละผลประโยชน์ส่วนตนไปบำเพ็ญประโยชน์ด้วยความเหนื่อยยากอดทน จึงมีความสุขได้ยิ่งกว่าบางคนผู้อยู่ท่ามกลางการบำรุงบำเรอ และพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พร้อมทั้งเหล่าพระสาวก จึงสามารถตรัสยืนยันได้ว่า ทรงมีความสุขยิ่งกว่าท่านผู้ดำรงอยู่ในอิสริยยศสมบุรณ์เพียบพร้อมด้วยความปรนเปรอไม่ว่าท่านใดๆ

กล่าวได้ว่า คุณธรรม เช่นอย่างธรรม ๕ ประการนี้ มีในบุคคลใด บุคคลนั้นก็จะมีจิตใจอยู่ในสภาพที่พร้อมจะเสวยความสุข คุณธรรมอย่างนี้ มีในสังคมใด สังคมนั้น ก็ย่อมอยู่ในสภาพซึ่งพร้อมที่จะอำนวยความสะดวกแก่สมาชิกทุกคนในสังคม

ประโยชน์ตนที่ถูกต้องแท้จริง ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์ผู้อื่นและประโยชน์แก่โลกด้วยอย่างนี้ จึงควรที่จะหาทางส่งเสริมกันให้มีจิตยินดีและแก้วักล้าอาหาญ ในการบำเพ็ญประโยชน์ดังที่แสดงมา เพื่อประโยชน์และความดีงามอันร่วมกัน และที่ทุกคนมีส่วนได้รับอยู่ด้วย ในทางพระศาสนาก็มีพุทธภาษิตสนับสนุนการกระทำอย่างนี้ ดังคาถาที่ยกขึ้นเป็นนิกเขปบทข้างต้นว่า

ยงฺกิลฺลิจิ ยิฏฺฐํ ว หุตํ ว โลเก

สํวจุทฺธํ ยชถ ปุณฺณเปกฺโข

สพฺพปี ตํ น จตุภาคเมติ

อภิวาทนา อุชฺศเตสุ เสยฺโยติ ฯ

แปลความว่า “บุคคลผู้ต้องการบุญ จะพึงบำเพ็ญทานหรือประกอบพิธีบูชาอย่างใดก็ตามในโลก ตลอดกาลทั้งปี การที่ประกอบทั้งสี่นั้น นั้น หามีค่าเท่าหนึ่งในสี่ส่วนของการอภิวาทน้อมเศียรให้แก่ท่านผู้ดำเนินชีวิตตรงไม่ การอภิวาทนั้นแลประเสริฐกว่า” และอีกคาถาหนึ่งว่า

มาเส มาเส สหสฺเสน โย ยชถ สत् สมัน

เอกญจ ภาวิตฺตตานํ มุหุตฺตมปี ปุชฺเช

สาเยว ปุชฺชา เสยฺโย ยญฺเญ วสฺสสत् หุตํ

แปลความว่า “บุคคลใด พึงประกอบพิธีบูชาโดย

สม่ำเสมอ ด้วยใช้ทรัพย์จำนวนพันทุกๆ เดือน ถ้วนเวลาตั้งร้อยปี พิธีบูชานั้นก็หาประเสริฐไม่ ส่วนผู้ใดพึงบูชาบุคคลผู้ฝึกอบรมตนแล้วสักคนเดียว แม้ชั่วเวลาหนึ่ง การบูชานั้นแลประเสริฐกว่า พิธีบูชาตั้งร้อยปีจะมีความหมายอะไร”

พุทธภาษิตในธรรมบท ๒ คาถานี้ มีความหมายสำคัญที่ควรตระหนักรู้เป็นพิเศษ เพราะนอกจากเป็นคำสอนทางจริยธรรมอย่างคำสอนในที่อื่นๆ แล้ว ยังเป็นการกระทำดังที่เรียกในภาษาปัจจุบันได้ว่า การกำหนดค่านิยมใหม่ให้แก่สังคม

ด้วยว่าสังคมครั้งก่อนและในสมัยพุทธกาลนั้น นิยมยกย่องการประกอบกรณูชาและพิธีกรรมทางศาสนาเป็นอย่างมาก การประกอบพิธีเหล่านี้ล้วนมุ่งหวังผลประโยชน์ตอบแทนอันเป็นส่วนตน คือ ทรัพย์ ยศ อำนาจ และความสุขต่างๆ นักบวชสมัยนั้นได้ยึดเยื้องแบบแผนพิธีกรรมต่างๆ เหล่านี้ออกไป ให้วิจิตรพิสดารเป็นอันมาก จนผู้ที่พิจารณาด้วยปัญญาจะมองเห็นได้ว่าเป็นสิ่งงมงายไร้เหตุผล เป็นสิลัปปตปราคมาสัชนียาบขัดแจ้ง

เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จอุบัติแล้ว ได้ทรงสั่งสอนมุ่งหมายหักล้างความนิยมในการเช่นนี้ เป็นข้อสำคัญที่สุดอย่างหนึ่ง โดยได้ทรงกำหนดให้บำเพ็ญทาน คือ การให้

เพื่อกำจัดโลภะ และเพื่อช่วยเหลือสงเคราะห์กันในสังคมขึ้นมาแทน และท่านนี้ได้เป็นคำสอนหลักใหญ่ ปรากฏมากที่สุด ในพระพุทธานุญาตข้อหนึ่ง

แต่กระนั้นตามพุทธานุญาต ๒ คาถานี้ ทำให้เห็นเพิ่มเติมต่อไปอีกว่า พระองค์ทรงสอนให้ถือว่า การยกย่องเคารพบูชาคนดี เป็นการกระทำที่สำคัญ มีค่ายิ่งขึ้นไปกว่าท่านนั้นเสียอีก

บุคคลผู้ดำเนินชีวิตตรง หรือผู้ฝึกอบรมตนแล้วตามพุทธานุญาตข้างต้น อรรถกถาอธิบายว่า หมายถึงพระอรหันต์ แต่ข้อนั้นเป็นการอธิบายความหมายขั้นสูงสุด เล็งถึงบุคคลในอุดมคติ ในที่นี้พึงถือเอาความหมายกำหนดแต่ใจความโดยอนุโลมว่า หมายถึงผู้มีความประพฤติสะอาดบริสุทธิ์ ดำรงคุณธรรมซึ่งยึดถือเป็นแบบอย่างได้

ความมุ่งหมายของพุทธานุญาตทั้งสองนี้ อยู่ตรงที่ทรงสอนย้ำอย่างหนักแน่นให้สังคมนั้นมาใส่ใจยกย่อง เชิดชูส่งเสริมคนดี และให้ถือเอาความสุจริตและคุณธรรมเป็นเครื่องวัดคุณค่าของบุคคล มิใช่วัดด้วยอาการภายนอก มีทรัพย์ยศ และอำนาจเป็นต้น หากสังคมยึดถือได้เช่นนี้ ก็จักเป็นความดีงามและนำมาซึ่งประโยชน์สุขแก่สังคมนั้นเอง พร้อมทั้งแก่บุคคลทุกคนผู้เป็นส่วนประกอบแห่งสังคมนั้นชั่วกาลนาน

เมื่อย้อนกลับมาพิจารณาถึงชีวประวัติของ นายโกมล คีมทอง ตามนัยแห่งหลักธรรมที่ได้แสดงมา ทำให้ได้ความคิดเห็นว่า เธอเป็นผู้ควรแก่นามว่าบัณฑิตได้ผู้หนึ่ง ทั้งนี้ โดยทั้งสองสถาน คือ

สถานแรก เป็นไปตามความกำหนดนิยมในหมู่ชาวโลกกว่าเป็นผู้สำเร็จการศึกษาชั้นปริญญาเป็นครุศาสตรบัณฑิต อันถือโดยทางธรรมว่าเป็นผู้ได้สั่งสมความรู้ความสามารถอันเป็นอุปกรณ์ไว้พร้อม เพื่อความเป็นบัณฑิตต่อไป

ในสถานที่สอง เธอเป็นบัณฑิตโดยชอบตามหลักธรรม เมื่อได้นำความรู้และความสามารถนั้นมาใช้ในการดำเนินชีวิตบำเพ็ญกรณียกิจอันเป็นประโยชน์ ทำชีวิตของตนให้เจริญงอกงามด้วยคุณค่าและสาระ บังเกิดผลในทางปฏิบัติ อันนับได้ว่าเป็นทั้งประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่น และประโยชน์แก่ชาวโลกทุกประการ

แม้จะดำรงชีวิตอยู่ได้ไม่นาน แต่ก็ได้ใช้ชีวิตเท่าที่ตนมีนั้นให้มีค่าเป็นแก่นสาร เป็นอโมฆชีวิต คือชีวิตที่ไม่ว่างเปล่าอันใครๆ ไม่พึงติเตียนว่า ใช้ประโยชน์แห่งชีวิตไม่คุ้มค่า แม้ชีวิตจะสั้น ก็ใช้ได้คุ้มค่า ไม่ควรที่ใครจะต้องเป็นห่วง แต่กลับเป็นเครื่องตักเตือนผู้ยังอยู่เสียอีกเข้าไป ให้หวั่นใจแก่เวลาที่ล่วงไปว่า ชีวิตของตนได้บังเกิดคุณค่ามีความหมาย

อย่างใดบ้างหรือยัง

นายโกมล คิมทอง เป็นบุคคลหนึ่งในฝ่ายที่เรียกว่าคนรุ่นใหม่ เมื่อเธอได้บำเพ็ญคุณความดีไว้ ชีวิตของเธอจึงมีคุณค่าพิเศษอีกอย่างหนึ่งสำหรับคนรุ่นใหม่ด้วยกันโดยเฉพาะ กล่าวคือ เป็นประจักษ์พยานหรือตัวแทนที่ยืนยันถึงความดีงามที่มีอยู่ในหมู่คนรุ่นใหม่ และโดยนัยนี้ จึงอาจกล่าวได้อีกต่อไปว่า การสูญเสียชีวิตของเธอ เป็นการเสียสละเพื่อเกียรติแห่งคนรุ่นใหม่ส่วนหนึ่ง

โดยเหตุผลนี้ หากคนรุ่นใหม่จะมองเห็นคุณค่าแห่งการกระทำของเธอ และช่วยกันรักษาความดีนั้นไว้ ก็คงจะเป็นความสมควรยิ่งอย่างหนึ่ง และจะเป็นวิธีที่ทำให้การสูญเสียชีวิตของเธอไม่เป็นเหตุการณ์ว่างเปล่า แต่กลับเป็นพลังบันดาลผลที่ยั่งยืนสืบไป และเป็นการช่วยทำชีวิตของเธอให้เป็นเสมือนยังคงอยู่เป็นอมตะด้วย

ความจริงตัวธรรมะนั้นเองเป็นสิ่งอมตะ ดังนั้น ผู้ใดดำรงชีวิตอยู่ในธรรม ทำชีวิตให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับธรรม ชีวิตของผู้นั้นย่อมกลายเป็นอมตะไปด้วย แต่ความเป็นอมตะเช่นนี้ เป็นความอมตะโดยสภาพ ไม่เป็นของปรากฏผลในหมู่มนุษย์ มนุษย์จะทำความเป็นอมตะนี้ให้ปรากฏผลเป็นประโยชน์แก่พวกตนได้ ก็ด้วยช่วยกันทำให้เป็นไป อย่าง

ในกรณีของนายโกมล คิมทอง นี้

หากประวัติการเสียสละบำเพ็ญกุศลกรณีย์ และการสูญเสียชีวิตของเธอ จะเป็นเหตุปลูกศรัทธาในความดี และเป็นพลังผลักดันจิตใจของมิตรสหายและผู้ได้ทราบเรื่องราวทั้งหลาย ให้มีความเข้มแข็งอาจหาญ ในการที่จะบำเพ็ญความดียิ่งๆ ขึ้นไป การสูญเสียชีวิตของเธอก็จะไม่กลายเป็นเหตุการณ์ที่ผ่านไปเปล่า และจักเป็นการทำความเป็นอมตะให้ปรากฏแก่ชีวิตของเธอสืบไป

การที่จะให้คุณความดีของบุคคลมีค่ายั่งยืน ส่งผลแก่ผู้อื่นต่อไปได้ยาวนานนั้น ผู้ร่วมสังคมจะต้องช่วยกันยกย่องเชิดชูสนับสนุนให้ปรากฏตามสมควร การทำเช่นนี้มีใช่จะเอาใจผู้บำเพ็ญกรณีย์ แต่เพื่อธำรงความดีของสังคม สมตามพุทธพจน์ที่แสดงมาข้างต้น แม้คณะเจ้าภาพผู้มาบำเพ็ญกุศลในวัดนี้ ก็คงมีความมุ่งหมายเช่นเดียวกัน จึงได้ชวนขยายจัดงานบุญสัตตมวารอุทิศให้

ในอวสานแห่งพระธรรมเทศนานี้ ขออำนาจกุศลบุญราศีที่คณะเจ้าภาพได้บำเพ็ญทั้งหมด จงเป็นพลวปัจจัยอำนวยวิบากสมบัติแก่นายโกมล คิมทอง ตามสมควรแก่คติวิสัยในสัมปรายภพ ตามเจตน์จำนงของคณะเจ้าภาพทุกประการ

อาตมภาพรับประทานวิสาขนาพระธรรมเทศนาใน
อโฆษชีวิกถา โดยสมควรแก่เวลา ยุติลงแต่เพียงนี้ เหว่ ก็มี ฯ

พิมพ์ครั้งแรกในหนังสือ โกลล คิมทอง อันเป็นหนังสือที่ระลึกในงานสังการศพ
นายโกลล คิมทอง ณ ฌาปนสถานวัดประยุรวงศาวาส ๑ มิถุนายน ๒๕๑๔ ต่อ
มารวมพิมพ์ใน คำนิยมแบบพุทธ สำนักพิมพ์เทียนวรรณ พ.ศ. ๒๕๒๗

ธรรมดากถา

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ

น เหว คิฏฺฐํ นาสิํ น สยานํ น ปตฺถกํ
ตสฺมา อิธ ชีวิตเสเส กิจฺจกโร สียา นโร น จ มหุเชติ

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักแสดงพระธรรมเทศนา ประดับ
สติปัญญาของท่านสาธุชนทั้งหลาย ผู้มาร่วมในการทำบุญ
๕๐ วัน หรือเรียกเป็นทางการว่า บุญญสมวาร เพื่ออุทิศ
กุศลแก่ท่านผู้ได้ล่วงลับไปแล้วนับกาลเวลาผ่านโดยลำดับ
ครบ ๕๐ วัน ในวันนี้

อันการบำเพ็ญกุศลเช่นนี้ นับว่าเป็นการอนุวัตรตาม
ประเพณีเนื่องด้วยพระพุทธศาสนา ซึ่งปฏิบัติสืบต่อกันมา
โดยทั่วไปถือว่าเป็นการประกาศคุณความดีของบุคคลทั้ง ๒
ฝ่าย ที่มีความสัมพันธ์ต่อกัน กล่าวคือท่านผู้ล่วงลับไปแล้ว
ฝ่ายหนึ่ง และท่านที่ยังดำรงชีวิตอยู่ และมาเป็นเจ้าภาพอีก

ฝ่ายหนึ่ง

ในส่วนของท่านผู้ล่วงลับไปแล้ว การประกอบพิธีนี้ เป็นการประกาศถึงความดีของท่าน ว่าท่านได้เคยกระทำ ความดีงามมีอุปการคุณแก่ท่านที่ดำรงชีวิตอยู่ โดยเฉพาะ แก่ท่านผู้เป็นเจ้าภาพนั้น จึงเป็นเหตุให้ระลึกถึงคุณความดี นั้นหรืออุปการคุณนั้น แล้วชวนชวายกระทำกิจต่างๆ อันพึง ทำ เพื่อระลึกถึงท่าน อุทิศส่วนกุศลให้ท่าน ตามประเพณี นิยมที่ได้สืบกันมาในสังคมและตามหลักของพระศาสนา

ส่วนในฝ่ายของเจ้าภาพที่ได้มาประกอบพิธีนี้ ก็ เป็นการประกาศถึงความดีของท่าน ว่าเป็นผู้มีกตัญญู กตเวทิตาธรรม เมื่อท่านผู้มีอุปการคุณซึ่งได้ทำความดีแก่ตน ไว้ ได้ล่วงลับไปแล้ว ก็มีได้นิ่งอยู่เฉย ได้ชวนชวายกระทำกิจ ที่ควรทำ มีความรำลึกถึงท่าน และพยายามแสดงตอบแทน ในเมื่อไม่สามารถจะกระทำได้ด้วยประการอื่น เพราะท่านผู้ มีพระคุณได้ล่วงลับไปแล้ว ก็กระทำโดยวิธีการอุทิศกุศล ตามประเพณีนิยมที่ต้องด้วยหลักพระพุทธศาสนา

แต่ทั้งนี้ก็มิใช่เป็นเพียงการแสดงความสัมพันธ์และ ความดีต่อกัน ระหว่างเจ้าภาพกับท่านผู้ล่วงลับไปเท่านั้น การที่พุทธศาสนิกชนแต่โบราณมาได้ตั้งหลักให้มีพิธีกรรม เช่นนี้ขึ้น ก็ย่อมมุ่งหมายเพื่อให้เป็นโอกาสที่จะได้กระทำ

ความดีงาม ทำสิ่งที่เป็นประโยชน์เป็นกุศลยิ่งๆ ขึ้นไปด้วย จุดหมายสำคัญของพิธีนั้นก็อยู่ ณ ที่นี้ คือได้อาศัยโอกาส เช่นนี้ กระทำสิ่งที่ดีงามเป็นคุณเป็นประโยชน์แก่ตัวเจ้าภาพ เอง และเป็นคุณประโยชน์แก่สาธุชนทั้งหลายที่ได้เกี่ยวข้อง มาร่วมพิธีด้วย

สำหรับท่านที่ได้ล่วงลับไปแล้วนั้น ก็จะได้รับการอุทิศ กุศลตามความเชื่อในพุทธศาสนาและประเพณี ให้ท่านได้ รับผลแห่งบุญกุศล ที่เจ้าภาพได้บำเพ็ญเพื่อประโยชน์สุข ของท่านในภพสืบต่อไป ส่วนทางเจ้าภาพก็ได้ประกอบการ บุญการกุศล ได้เป็นโอกาสที่ญาติมิตรผู้หวังดีทั้งหลาย จะ ได้มาทำบุญทำกุศลร่วมกัน งอกงามในคุณความดียิ่งขึ้นไป

ในทางพุทธศาสนานั้น ท่านให้หาโอกาสทุกอย่างที่จะ กระทำสิ่งที่ดีงาม คือเมื่อมีเหตุการณ์อันน่าพึงใจก็ตาม ไม่น่าพึงใจก็ตาม เกิดขึ้น พุทธศาสนิกชนจะได้ใช้โอกาสนี้ ทำให้เกิดเป็นประโยชน์ เป็นกุศลมากยิ่งขึ้นๆ ขึ้นไป

สำหรับในกรณีนี้ ความตายเป็นสิ่งที่ไม่น่าพึงใจ จัดว่า เป็นส่วนอนิฏฐารมณ์ เป็นการพลัดพรากจากกัน แต่ว่าวิสัย ของพุทธศาสนิกชนแล้ว แม้จะประสบกับสิ่งที่เป็นอารมณ์ อันไม่น่าพึงใจ มีเหตุการณ์อันทำให้เกิดความทุกข์ความโศก เศร้า แต่ก็ใช้เหตุการณ์ที่โศกเศร้านี้แหละทำสิ่งที่เป็นกุศล

เป็นคุณเป็นประโยชน์ยิ่งขึ้น ทั้งแก่ตนเองและแก่ผู้อื่น

ตนเองก็ได้บำเพ็ญกุศล ทำความดีในทางศีลและภาวนามากยิ่งขึ้น ได้ช่วยบำเพ็ญประโยชน์บำรุงพระศาสนา จัดพิธีต่างๆ อันเป็นประโยชน์ ที่จะช่วยให้ท่านผู้คนที่มาร่วมพิธีบำเพ็ญกุศล ได้รับความเจริญงอกงาม ฝึกฝนอบรมสติปัญญาของตนเอง ดังเช่นที่ได้มีพระธรรมเทศนาเช่นนี้ ก็นับได้ว่าเป็นการนำเอาโอกาสหรือเหตุการณ์นั้นมาใช้ให้เป็นประโยชน์อย่างหนึ่ง

ที่กล่าวเมื่อนี้ว่าความตายเป็นสิ่งที่ไม่น่าพึงใจ อันนี้ ก็เป็นการกล่าวตามวิสัยของปุถุชนทั้งหลาย คือมนุษย์ ปุถุชนนั้นย่อมวัดสิ่งทั้งหลายไปตามความถูกใจไม่ถูกใจของตนเอง ความตายนั้นเป็นสิ่งที่ไม่ถูกใจ เราก็ไม่ชอบ ส่วนสิ่งใดที่เราถูกใจ เราก็ชอบ เราก็อยากให้เกิดให้มีขึ้น

แต่ถ้ากล่าวตามเหตุผลที่แท้จริงแล้ว เรื่องความตายนี้ ท่านก็จัดอยู่ในคติของธรรมดา คือเป็นเรื่องธรรมดาอย่างหนึ่ง มีเกิดก็ต้องมีตาย คือเกิดมาแล้วก็ต้องตาย หรือที่ตายก็เพราะได้เกิดมาแล้ว ความเกิดกับความตายนั้นเป็นของคู่กัน จะเลือกเอาเพียงอย่างหนึ่งอย่างใดไม่ได้ และเป็นไปตามกระบวนการเหตุผลหรือเป็นไปตามเหตุปัจจัย มีเกิดก็มีดับ หรือว่าสิ่งทั้งหลายมีความเกิดในเบื้องต้น มีความเปลี่ยน

แปลงแตกสลายไปในที่สุด

แต่กระนั้นก็ตาม ปุถุชนทั้งหลายก็ย่อมปรารถนาในส่วนที่ตนถูกใจ อยากจะเลือกเอาอย่างเดียว คือตามปกติจะชอบพูดถึงความเกิด เมื่อมีความเกิดขึ้นก็มักจะกล่าวถึงหรือยินดี พูดถึงด้วยความชอบใจ มีความลึบโลดตื่นเต้นกันต่างๆ แต่ส่วนความตายนั้นไม่ชอบพูดถึง ไม่อยากฟัง ตลอดจนว่าแม้แต่ถึงก็ไม่อยาก อันนี้ตรงข้ามกับในทางธรรม

ในทางธรรมนั้น ท่านกลับชอบพูดถึงความตาย ท่านไม่ชอบพูดถึงความเกิด ที่คนทั้งหลายชอบหรือปรารถนา เพราะว่าความตาย ท่านพูดขึ้นมาแล้วก็เครื่องเตือนสติ แก่มนุษย์ปุถุชนทั้งหลาย ให้ได้ความคิดในธรรมะ แม้ในโอกาสใดท่านจะพูดถึงความเกิดบ้าง ท่านก็จะพูดถึงในแง่ที่สัมพันธ์กับความตายเป็นเครื่องเตือนสติเช่นเดียวกัน บางครั้งท่านถึงกับพูดว่า ถ้าจะกลัวตายก็ควรจะกลัวเกิด เพราะว่าในเมื่อเกิดขึ้นมาก็ต้องตาย ในเมื่อไม่ตายก็ต้องไม่เกิด

การที่พูดอย่างนี้ก็เป็นวิธีการของท่าน ในการที่จะให้เป็นอนุสติ เตือนใจมนุษย์ทั้งหลายเพื่อจะให้ประพฤติปฏิบัติชอบ เพราะวามนุษย์ทั้งหลาย เมื่อนึกถึงความเกิดแล้วมีความดีใจ ก็อาจจะเกิดความมัวเมาประมาท แทนที่

จะคิดเร่งชวนชวายในการทำกิจหน้าที่ความดีงามต่างๆ ก็อาจจะหันไปเพลิดเพลินสนุกสนานหาแต่ความสุขความปรนเปรอตนเอง และก็ไม่อยากนึกถึงความตาย เพราะจิตใจสลดหดหู่และทำให้เกิดความท้อแท้ อันนี้ในทางธรรมถือว่า เป็นการปฏิบัติไม่ถูกต้อง

ทางหลักธรรม ท่านจึงสอนให้ระลึกถึงความตาย ทั้งนี้เป็นการพูดทวนกระแสนจิตของมนุษย์ แต่มุ่งเพื่อประโยชน์แก่มนุษย์นั่นเอง มุ่งจะให้ยอมรับความจริง และเผชิญหน้าความจริง และแนะวิธีปฏิบัติให้ถูกต้อง คือมิใช่กล่าวเพียงให้ระลึกถึงความตาย แต่ท่านให้ระลึกถึงความตาย แล้วแนะวิธีปฏิบัติที่ถูกต้องต่อความตายด้วย

มนุษย์ปุถุชนนึกถึงความตายในทางไม่ถูกต้องอย่างไร และในทางพระศาสนาสอนหรือแนะนำให้ปฏิบัติให้ถูกต้องอย่างไร

มนุษย์ปุถุชนนึกถึงความตายอย่างไม่ถูกต้อง คือ มีความหวาดหวั่นพรั่นกลัว มีความสลดหดหู่ท้อแท้ หรือจะขยายให้พิสดารต่อไปอีก ก็สัมพันธ์กับบุคคลที่ตายนั้นที่ตนระลึกถึง ถ้าหากระลึกถึงความตายของบุคคลที่ตนเองเกลียดชังหรือไม่พอใจ บุคคลที่เป็นศัตรู มนุษย์ปุถุชนก็จะมีจิตใจดีใจ แต่ถ้าหากว่าบุคคลที่ตายนั้นไม่เกี่ยวข้องกับตน

เอง เป็นบุคคลต่างๆ ไป ก็จะระลึกถึงด้วยความเฉย หรือว่าถ้าจะระลึกถึงตัวความตายนั้น ก็จะไม่มีความหวาดหวั่นพรั่นใจหวาดเสียว หรือมีความสลดหดหู่ท้อแท้

รวมความว่า จิตมนุษย์ปุถุชนไม่สามารถตั้งอยู่ในความดีความงามที่แท้จริงได้ แต่เอนเอียงไปในด้านต่างๆ ถึงแม้ถ้าไม่เกี่ยวกับบุคคลอื่น นึกถึงความตายของตนเอง ก็จะไม่มีความหวาดกลัวความหดหู่ท้อแท้ ดังได้กล่าวมาแล้ว

ส่วนในทางพระศาสนานั้น ท่านสอนให้ระลึกถึงความตายเพื่อเป็นเครื่องกระตุ้นเตือนใจตนเอง ว่าความตายนั้นเป็นเรื่องธรรมดาของชีวิต มันจะต้องเกิดมีขึ้น เป็นเรื่องสืบต่อไปจากความเกิด ในเมื่อมันเป็นเรื่องธรรมดาก็ไม่ต้องไปกลัว แต่มีข้อที่น่าพิจารณาว่า ความตายนั้นซึ่งเป็นของแน่นอน แต่จะมาถึงเมื่อไรไม่แน่ ชีวิตของคนเราอาจจะสั้น หรืออาจจะยาว ไม่มีเครื่องกำหนดให้มองเห็นได้ชัดเจน เพราะฉะนั้น จึงควรใช้เป็นเครื่องเร่งเร้าตนเองให้มีความไม่ประมาท กล่าวคือ ชีวิตนี้มีกิจมีหน้าที่อะไรก็ควรเร่งรัดจัดทำ ชีวิตของตนจะมีค่าและความดีงามอย่างไรก็ควรเร่งชวนชวายประกอบกรรมที่จะให้เป็นอย่างนั้น ให้ชีวิตของตนมีคุณค่าให้อยู่อย่างมีประโยชน์ และตายไปก็มีคุณค่าเหลือทิ้งไว้เป็นประโยชน์แก่คนอื่นภายหลังด้วย อันนี้เป็นคำสอนทาง

พระศาสนา สำหรับให้ระลึกถึงความตาย

ส่วนในอีกขั้นหนึ่งซึ่งเป็นขั้นสูงขึ้นไป ท่านก็สอนให้พิจารณาถึงความตายนั่น ในฐานะเป็นคติธรรมดั่งได้กล่าวแล้ว แต่ความหมายของคติธรรมดา คือให้รู้ความเป็นจริงของชีวิต ว่ามีการเริ่มต้นและสิ้นสุด เพื่อจิตใจจะได้ไม่ถูกครอบงำบีบคั้น ด้วยความทุกข์จากความพลัดพราก จากการที่นึกถึงความตายของตนเอง เป็นต้น คือรู้เท่าทันความเป็นไปของธรรมดา แล้วก็มีจิตใจสบาย ดำรงอยู่ในปกติได้เสมอ จำลึกถึงความตายด้วยความไม่หวาดหวั่น และเป็นอยู่ด้วยปัญญา คือกระทำการต่างๆ ด้วยความรู้และเข้าใจธรรมดานั้น หมายความว่า อยู่ด้วยความรู้เหตุผล อะไรเป็นสิ่งที่ควรทำก็กระทำไป อะไรเป็นสิ่งที่ปัญหาควรแก้ไข ก็กระทำไปตามเหตุปัจจัย อันนี้เป็นคำสอนขั้นสูงขึ้นไปในทางพระศาสนา

สรุปว่า ท่าทีการปฏิบัติของมนุษย์ต่อเรื่องความตายนี้ แสดงถึงความเจริญงอกงามแห่งจิตใจของมนุษย์เป็น ๓ ขั้นด้วยกัน คือ

ขั้นที่ ๑ มนุษย์ปุถุชนทั่วไป ท่านว่าเป็นปุถุชนที่ยังมิได้สดับ คือยังไม่มีการศึกษา ก็จะระลึกนึกถึงความตายด้วยความหวาดหวั่นพรั่นกลัว เสรีา หดหู่ท้อแท้ ระย่อท้อถอย

ขั้นที่ ๒ สูงขึ้นไป เป็นอริยสาวก ผู้มีการศึกษา ได้สดับแล้ว ก็ระลึกถึงความตายโดยเป็นอนุสติ สำหรับตักเตือนใจไม่ให้ประมาท เร่งขวนขวายปฏิบัติ ประกอบหน้าที่ คุณงามความดี ให้ชีวิตนี้มีประโยชน์ มีคุณค่า และ

ขั้นที่ ๓ คือให้รู้เท่าทันความตาย ซึ่งมีคติเนื่องอยู่ในธรรมดา จะได้มีชีวิตที่ปราศจากความทุกข์ ไม่ถูกบีบคั้นด้วยความรู้สึกหวาดหวั่นพรั่นกลัวต่อความพลัดพราก เป็นต้น มีใจปลอดโปร่งโล่งสบาย และเป็นอยู่ด้วยปัญญาที่กระทำการไปตามเหตุผล ด้วยความรู้เท่าทันเหตุปัจจัย

เรื่องท่าทีปฏิบัติเช่นนี้ มิใช่เฉพาะต่อความตายเท่านั้น แม้ในเรื่องอื่นๆ ไป มนุษย์ก็จะปฏิบัติด้วยท่าที ๓ ประการเหล่านี้ แต่ข้อสังเกตที่น่าจะกล่าวถึงในที่นี้ก็คือ ในประการที่ ๒ ซึ่งในที่นี้กล่าวถึงคำสอนในทางพระศาสนา ว่าให้มนุษย์ขวนขวายเร่งกระทำการต่างๆ โดยนำเอาการระลึกถึงความตายนั้นมาเป็นเครื่องเร่งเร้า

มนุษย์ทั่วไป ในการดำเนินชีวิตประจำวันนั้น ก็อาศัยสิ่งต่างๆ เป็นเครื่องเร่งเร้าตัวเอง ในการกระทำการต่างๆ อยู่ตลอดเวลา แต่ว่าเครื่องเร่งเร้าของมนุษย์นั้น มิใช่เป็นเรื่องคุณธรรมหรืออนุสติ อย่างเช่นในทางพระพุทธศาสนาสอนไว้ หรือมีบ้างก็ปนกันไปกับเครื่องเร้าอย่างอื่น

เครื่องเร้าอย่างอื่นที่มีอยู่มากเป็นไปโดยปกติธรรมดา นี่มีอะไร เครื่องเร้าเร้าโดยทั่วไปนั่นก็ได้แก่สิ่งบีบคั้น คือ ความทุกข์และกิเลสที่อยู่ภายในจิตใจ คือมนุษย์นั้น ที่ จะกระทำการต่างๆ มีความพยายามอะไร โดยมากนั้น ต้องมี เครื่องเร้าเร้าขึ้นมา แต่เครื่องเร้าเร้านั้นก็คือเครื่องบีบคั้นนั่นเอง คือมนุษย์ถูกบีบคั้นก็ดิ้นรนชวนขวายทำการต่างๆ โดยมากไม่สามารถกระทำการต่างๆ เพียงด้วยความรู้ความเข้าใจ ด้วยปัญญารู้เหตุรู้ผลเท่านั้น แต่ต้องอาศัยสิ่งบีบคั้นเข้ามา เช่นมีความกลัว หรือมีปัญหาเข้ามาเร้ารัดตนเอง โดยเฉพาะก็คือกิเลสภายในจิตใจ

กิเลสคือความโลภ ความอยากได้ ก็เป็นเครื่องเร้าเร้า บีบคั้นໃใจให้กระทำการต่างๆ หรือเพราะโทสะ ความโกรธ ความชิงชัง ความต้องการทำลาย ความขัดเคือง ความขัดแย้ง อย่างใดอย่างหนึ่ง ก็เป็นเหตุเร้าเร้าบีบคั้นໃใจ ให้กระทำการเพียรพยายามดิ้นรนชวนขวาย และโมหะ แสดงออกมาในรูปของความกลัว ความหวาดระแวง เป็นต้น ก็เป็นเครื่องบีบคั้นทำให้ดิ้นรนชวนขวายทำการต่างๆ

อันนี้เป็นเรื่องของมนุษย์ปุถุชนที่เป็นไปโดยมาก แต่ถ้าหากว่าไม่มีกิเลสมาเป็นเครื่องเร้าเร้า ไม่มีเครื่องบีบคั้นมา บีบรัดตนเองแล้ว ปุถุชนก็มักตกอยู่ในความนิ่งเฉยเฉื่อยชา

ไม่ชวนขวายกระทำการต่างๆ

การที่อยู๋ในความนิ่งเฉย ไม่ประกอบกิจที่ควรทำ ไม่ละเว้นสิ่งที่ไม่ควรกระทำ นี่คือลักษณะที่ท่านเรียกว่าความประมาท

รวมความว่า เพราะอำนาจกิเลสจึงทำให้มนุษย์ดิ้นรนชวนขวายทำการต่างๆ แต่ในเมื่อไม่มีกิเลสที่บีบคั้น มนุษย์ก็ตกอยู่ในความประมาท ซึ่งก็คืออยู่ในอำนาจของกิเลส เช่นเดียวกัน แต่กิเลสในที่นี้หมายถึงความติดในความสุข ความเพลิดเพลินที่มีอยู่ สบายแล้วก็เลยไม่ดิ้นรนกระทำการที่ควรทำ

เพราะฉะนั้นตกลงว่า ถ้าเป็นปุถุชนโดยสมบูรณ์แล้ว ก็จะอยู่ด้วยกิเลส ทำการชวนขวายต่างๆ ก็ด้วยกิเลส อยู่เฉยก็ด้วยกิเลส ซึ่งมีศัพท์เฉพาะเรียกว่าความประมาทนี้เป็นขั้นหนึ่ง

ในทางธรรม ต้องการให้มนุษย์ดิ้นรนชวนขวายด้วยอำนาจคุณธรรม ให้พยายามนำคุณธรรมเข้ามาแทน เข้ามาเป็นเครื่องเร้าเร้ากระตุ้น เช่นเอาความสำนึก เอาศรัทธา ความกรุณา อย่างเช่นการระลึกถึงความตายที่ท่านเรียกว่า มรณสติ เป็นต้น มาเป็นเครื่องกระตุ้นเร้าเร้าໃใจ ให้ชวนขวายกระทำการต่างๆ มิใช่กระทำด้วยโลภะ โทสะ โมหะ และแม้

ไม่มีความทุกข์ ไม่มีกิเลสเข้ามาบีบคั้น ก็ให้สามารถ
ชวนชวายกระทำการสิ่งที่ดีงามอันเป็นการกระทำได้ด้วยคุณ
ธรรมของตนเอง คือมีความไม่ประมาทได้เสมอ

เพราะฉะนั้น ลักษณะที่ต่างกันในการชวนชวาย
กระทำความเพียรของปุถุชน กับการปฏิบัติตามคำสอนใน
ทางพระศาสนาก็คือ ฝ่ายหนึ่งนั้นดัดนรนชวนชวายด้วย
อำนาจของกิเลส ส่วนในทางธรรมะ ให้ดัดนรนชวนชวาย
เพียรพยายามด้วยอำนาจคุณธรรม นี่เป็นขั้นสอง คืออาศัย
การกระตุ้นเตือนเร่งเร้า

สูงขึ้นไปอีกขั้นหนึ่ง ก็คือขั้นรู้เท่าทันธรรมดา เรื่องคติ
เกี่ยวกับการรู้เท่าทันธรรมดานี้ เมื่อนำมาสั่งสอนแก่ปุถุชนก็
ก่อปัญหาขึ้นได้อีก คือมนุษย์ปุถุชนนั้น พอจะเห็น พอจะเชื่อ
เข้าใจเรื่องความเป็นไปตามธรรมดาได้ พอมองเห็นธรรมดา
ก็ปรับใจตนเองได้ ใจก็สบาย ที่เคยมีความทุกข์อะไรต่อมิ
อะไรต่างๆ เช่น ความพลัดพรากจากคนหรือของซึ่งเป็นที่รัก
ความประสบกับสิ่งที่ไม่เป็นที่รัก ประารถนาแล้วไม่ได้สมหวัง
ต่างๆ ที่เคยทำให้ตนเองมีความทุกข์ เป็นเครื่องบีบคั้น
ให้ดัดนรนชวนชวายพยายามนั้น พอได้รับคำสอนทางพระ
ศาสนา ให้รู้เท่าทันธรรมดาแล้วก็เลยเชื่อ มองเห็นตาม ก็
เลยปรับใจได้ สบายใจ พอสบายใจ ก็เรียกว่าทุกข์น้อยลง

หรือหมดทุกข์

แต่ปัญหาของปุถุชนก็ตามมาอีก ปุถุชนจะไม่ได้อยู่
เพียงนั้น พอปรับใจได้ แล้วสบายใจ ก็หยุด ไม่ดัดนรน
ชวนชวายที่จะกระทำกิจที่ควรทำ กลับอยู่นิ่งเฉยเสีย ปัญหา
ที่แท้จริงก็ไม่ได้แก้ไข ต้นตอของปัญหาที่แท้จริงก็มีได้
ชวนชวายจะศึกษาให้รู้และเข้าใจเพื่อจะแก้ไขให้เรียบร้อย
ตกลงก็เกิดเป็นโทษได้อีก

เพราะฉะนั้น เรื่องของมนุษย์ปุถุชนแล้ว แม้ได้รับคำ
สอนในทางธรรม ก็เป็นปัญหาเกิดโทษขึ้นได้เหมือนกัน ถ้า
ไม่รู้จักคอยฝึกพยายามที่จะดำรงตนในความไม่ประมาทอยู่
เสมอ

ในที่นี้ มีข้อที่ควรกล่าวแทรกเข้ามาเป็น ๒ เรื่อง คือ
เรื่องการปรับ และการเฉย

การปรับมี ๒ อย่าง คือ *ปรับภายนอก* กับ *ปรับภายใน*
ปรับภายนอก นั้นหมายความว่า สิ่งทั้งหลายที่เกิดขึ้น
ปัญหาขึ้น วุ่นวายภายนอก แล้วเราจัดการแก้ไขให้เรียบร้อย
ให้สงบลงได้ ก็เรียกว่าปรับอย่างหนึ่ง คือ *ปรับภายนอก*

อีกอย่างหนึ่งคือใจของตนเองที่วุ่นวาย เกิดความทุกข์
ความเดือดร้อน ปรับใจของตนเองได้ด้วยความรู้ความเห็น
ธรรมดา อย่างที่กล่าวแล้วเมื่อนี้ก็เป็นการปรับอีกอย่างหนึ่ง

เรียกว่า การปรับใจหรือการปรับภายใน

มนุษย์ปุถุชนทั่วไปจะมุ่งไปที่การปรับภายนอก อะไรๆ ก็พยายามจะไปแก้ภายนอกให้เข้ากับที่ตนเองต้องการ เสร็จแล้วระหว่างนั้นก็เกิดความทุกข์ความเดือดร้อนมาก เพราะสิ่งทั้งหลายไม่เป็นไปตามใจตัวเอง

ที่นี้พอได้รับคำสอนทางธรรม ก็รู้จักหันเข้ามาปรับภายใน คือปรับใจของตนเองได้ ข้างนอกจะเป็นอย่างไร ใจก็พอมีความสุข

แต่ถ้าหากไม่รู้จักความพอดีสมดุล ก็เกิดปัญหาได้ทั้งสองอย่าง คือปรับแต่ภายนอก ภายในไม่ปรับก็มีความทุกข์มาก ถ้าปรับแต่ภายในใจ พอมีความสุข ส่วนข้างนอกไม่ได้แก้ไขให้เรียบร้อยก็เกิดปัญหาต่อไป เรื่องของปุถุชนก็มักจะวนเวียนอยู่สองประการนี้ นี่คือการของการปรับ

เพราะฉะนั้น จะต้องหาความพอดี ในระหว่างการปรับสองอย่าง ถ้ากล่าวโดยทั่วไปก็ต้องปรับทั้งสองด้าน

เรื่องความเคย ได้กล่าวว่า บุคคลเมื่อปรับใจตนเองได้ หรือสิ่งต่างๆ เป็นไปโดยเรียบร้อยไม่วุ่นวาย ก็เคย ความนิ่งเคยนี้ในทางพระศาสนากล่าวโดยย่อมี ๒ อย่าง

อย่างหนึ่งคือเคยโดยไม่รู้ เคยโง่ๆ ท่านเรียกว่า อัญญาณเบกขา คือ เคยเรื่อยเปื่อย เคยไม่รู้เรื่อง เคยไม่เอา

เรื่องเอาราว คือไม่รู้ว่ามีเรื่องอะไรเกิดขึ้นก็นิ่งเฉย หรือว่าเฉยโดยไม่เรียนรู้เรื่องราวที่เป็นไป ไม่ได้เกิดจากความรู้ความเข้าใจ อันนี้เป็นความเฉยที่เกิดจากโมหะ หาใช่เป็นคุณธรรมไม่ เป็นอุเบกขาชนิดหนึ่ง แต่เป็นอกุศล เรียกว่า อัญญาณเบกขา

เคยอย่างที่สอง เป็นการเคยอย่างถูกต้องตามหลักธรรม เป็นโสภณเจตสิก คือความเฉยที่เกิดจากความรู้หมายความว่า รู้ว่าอะไรเป็นอย่างไร ควรจะทำอะไร เมื่อไรอย่างไร ก็เลยเฉยไว้ ไม่ตื่นเต้นวุ่นวาย รอทำไปตามลำดับจังหวะขั้นตอน อันนี้เป็นความเฉยที่ถูกต้องในทางธรรม

ปุถุชนโดยมากมักจะเคยแบบที่หนึ่ง คือเคยไม่รู้เรื่องเฉยด้วยโมหะหรืออัญญาณเบกขา เฉยด้วยความไม่รู้ก็เกิดโทษ

ฉะนั้น ต้องทำความเข้าใจ แยกได้ระหว่างเรื่องการปรับสองอย่าง และการเคยสองอย่างนี้ ซึ่งทั้งหมดนั้นก็เกี่ยวข้องกับความประมาทและความไม่ประมาท กล่าวคือเมื่อปรับภายในได้ แต่ไม่ชวนชวาทะสิ่งที่ควรทำต่อไป ก็เคยโดยไม่รู้หรือไม่หาความรู้ ไม่ใช่เฉยที่เป็นไปด้วยความรู้ความเข้าใจ ก็กลายเป็นความประมาท

เรื่องประมาทเช่นนี้ไม่เฉพาะปุถุชนเท่านั้น แม้แต่พระ

อริยบุคคลท่านก็กล่าวว่ายังประมาณได้ ตราบใดที่ยังเป็นอริยบุคคลเบื้องต้น คือ ไม่บรรลุนิพพาน พระโสดาบัน พระสกิทาคามี เหล่านี้ล้วนประมาณได้ทั้งสิ้น มีแต่พระอรหันต์เท่านั้นที่ไม่ประมาณ ท่านใช้คำว่าพระอรหันต์เป็นผู้ที่ไม่สามารถจะประมาณ

พระโสดาบันนั้น ท่านแสดงตัวอย่างไว้ว่า เมื่อได้บรรลุคุณธรรมเบื้องต้นแล้ว เกิดความพอใจ เคยมีความสุขมากมายก็ไม่มีความสุข หรือทุกข์เหลือน้อยเหลือเกินแล้วมีความสุขสบายเกิดขึ้นมาก ก็มีมีความสุขว่าเราได้เพียรพยายามปฏิบัติธรรมมาได้บรรลุผลสำเร็จเพียงนี้ มีคุณธรรมในตนแล้วอย่างนี้ๆ ได้ละกิเลสแล้วอย่างนี้ๆ ได้ประกอบด้วยธรรมวิเศษอย่างนี้ๆ ก็มีมีความสุข เป็นเหตุให้หยุดเฉยอยู่สบายๆ พระพุทธเจ้าตรัสเรียกว่า นี่เป็นผู้ประมาณแล้ว เพราะไม่ชวนชวายเป็นเร่งรัดตนเองในการทำความเพียรเพื่อคุณธรรมเบื้องต้นยิ่งขึ้นไป

ส่วนพระอรหันต์เป็นผู้ไม่อาจประมาณ เพราะอะไร เพราะมีชีวิตอยู่ด้วยปัญญา และไม่มีกิเลสที่จะเป็นเหตุให้ประมาณ

ได้กล่าวแล้วว่า คนที่ประมาณนั้นเพราะยังมีกิเลส คือ จะด้วยปรับใจตนเองได้ หรือด้วยเหตุการณ์ทั้งหลายยังไม่

บีบคั้นก็ตาม ก็มีกิเลสที่เป็นเหตุให้ติดในความสุข เพลินในความสุขสบาย การที่เพลินติดในความสุขนั้นแหละ เป็นลักษณะของกิเลส คือเกิดจากกิเลส และเป็นตัวที่เรียกว่าความประมาณ

ส่วนพระอรหันต์นั้นเป็นอยู่ด้วยปัญญา รู้เท่าทันธรรมตา และกระทำการด้วยความรู้เท่าทันธรรมตานี้ เพราะฉะนั้น ขั้นที่หนึ่ง ในใจของท่านเองก็ปรับได้ มีความสุขในทุกสถานการณ์ ขั้นที่สอง ในการปฏิบัติดำเนินชีวิตของท่าน ก็คือปฏิบัติไปด้วยความรู้ว่าอะไรเป็นอย่างไร อะไรเกิดขึ้นจากเหตุปัจจัยอะไร อะไรจะก่อให้เกิดปัญหาหรือไม่ ถ้าเป็นปัญหาก็ศึกษาหาเหตุปัจจัยและแก้ไขเสีย ก็ทำให้การปรับภายนอกดำเนินไปได้ หรือรู้จนกระทั่งว่า สิ่งเหล่านี้ดำเนินไปไม่ได้ ก็เป็นไปตามเหตุตามปัจจัยเช่นเดียวกัน

นี่ก็เป็นเครื่องวัดความแตกต่างเป็นขั้นๆ ตั้งแต่ปุถุชนสูงขึ้นมาถึงอริยบุคคล จนกระทั่งเป็นพระอรหันต์

ที่นี้กลับมากล่าวถึงด้านปุถุชนต่อไป สำหรับปุถุชนนั้นเป็นอันว่า ต้องอาศัยสิ่งบีบคั้นเร่งเร้ามาช่วยให้ดิ้นรนชวนวายกระทำการต่างๆ แต่เพราะเหตุว่าปุถุชนโดยทั่วไปนั้นคอยอาศัยเครื่องเร่งเร้าบีบคั้นที่เป็นอกุศล โดยอาศัยความทุกข์บ้าง โดยอาศัยกิเลส คือ ความโลภ ความโกรธ ความ

หลงบ้าง ในทางพระศาสนาเห็นว่าเป็นโทษ จึงได้แนะนำในทางที่จะปรับปรุงตนเองให้ดีขึ้น คือนำเอาคุณธรรมมาเป็นเครื่องเร่งเร้าตนเอง เอาศรัทธาเป็นเครื่องเร่งเร้าบ้าง เอามรณสติมาเป็นเครื่องเร่งเร้าบ้าง ก็ทำให้มนุษย์ประมาทน้อยลง อยู่ด้วยความดีงามมากขึ้น กระทำสิ่งที่ดีงาม และกระทำการที่เป็นประโยชน์ต่อกันมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม มีข้อที่ควรระวังไว้ว่า ตราบใดที่มนุษย์ยังต้องใช้วิธีเร่งเร้าบีบคั้นด้วยความทุกข์เป็นต้น แม้ตลอดด้วยคุณธรรมดังที่กล่าวมาเป็นเครื่องมากระตุ้นตนให้ขวนขวายทำการต่างๆ ตราบนั้นโลกมนุษย์ก็ยังไม่มีความปลอดภัย หมายความว่า มนุษย์ยังไม่สามารถเป็นผู้อยู่ด้วยปัญญาบริสุทธิ์อย่างแท้จริง การที่ต้องอาศัยสิ่งเร้ามาเร่งรัดกระตุ้นตนเองให้กระทำการต่างๆ นั้น ย่อม

(๑) มีโอกาสที่จะเกิดความประมาทอยู่เสมอ หมายความว่า หากเครื่องกระตุ้นเร่งเร้าขึ้นมาเมื่อไร ก็จะตกอยู่ในความประมาทอีก และ

(๒) การประกอบกรรมทำการต่างๆ ของมนุษย์ที่อยู่ด้วยเครื่องกระตุ้นเร่งเร้าเช่นนั้น จะมีความไม่พอดีอยู่เสมอ มากเกินไปบ้าง น้อยเกินไปบ้าง ไม่พอดีที่จะแก้ปัญหา เพราะทำด้วยแรง แต่ขาดความรู้ หรือทำตามความแรง ไม่

ทำตามความรู้ เพราะฉะนั้น ก็จะก่อให้เกิดปัญหาแก่ตนเองบ้าง แก่ผู้อื่นบ้าง อยู่เรื่อยไป

ด้วยเหตุนี้ ทางพระศาสนาจึงต้องให้มนุษย์ฝึกฝนตนเองให้เจริญอกงามขึ้นไปในคุณธรรมอยู่เสมอ คือ จะต้องให้พยายามเป็นอยู่ มีชีวิตอยู่ด้วยปัญญา คือ เป็นอยู่ด้วยรู้ เข้าใจธรรมดา ความรู้เท่าทันธรรมดาแล้วประมาทหรือไม่นี้แหละ เป็นเครื่องวัดอย่างหนึ่งว่า บุคคลผู้นั้นได้บรรลุคุณธรรมสูงแค่ไหน

กล่าวง่ายๆว่า ตราบใดที่แม้จะได้รู้เข้าใจธรรมะ รู้เข้าใจธรรมดาดีแล้ว แต่ยังมีความประมาทอยู่ ก็แสดงว่ายังไม่ได้บรรลุคุณธรรมเบื้องสูง อย่างน้อยก็ยังไม่บรรลุอรหัตผล หากได้เป็นอริยบุคคลก็อยู่ในขั้นต้นๆ

ย้ำความว่า คนหมดกิเลสแล้ว รู้เท่าทันธรรมดาและทำการด้วยความรู้เท่าทันธรรมดานั้น แต่คนมีกิเลส รู้ตามเห็นตามธรรมดา หรือได้ความรู้เท่าทันธรรมดาแล้ว แต่ทำการด้วยเอาตัวสบายเป็นเกณฑ์ ถ้าตัวสบายแล้วก็ไม่ขวนขวายไม่คิดทำ ส่วนคนหมดกิเลสรู้เท่าทันธรรมดา สบายใจแล้ว แต่ถ้าปัญหายังมีก็กระทำ มีอะไรควรทำก็ทำเรื่อยไป

รวมความว่า พระศาสนานั้น สอนมนุษย์ให้ฝึกตนเอง

ให้เจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้นไปเสมอ เจริญจากขั้นต้นให้ผ่านพ้นความเป็นปุถุชน ที่มีแต่ความสลดหดหู่ท้อแท้ใจ มาสู่ความรุ่งเรืองตัวเอง ให้ชวนชวายเป็นความดีต่างๆ ด้วยอาศัยคุณธรรมนำมาเป็นอนุสติเครื่องเตือนใจตนเอง จนกระทั่งเจริญถึงขั้นสูงสุดก็คือให้อยู่ด้วยความรู้เท่าทันธรรมดา และทำการด้วยปัญญาที่รู้เท่าทันธรรมดานั้นตามเหตุตามปัจจัย

ในวิธีการที่กล่าวมานั้น สำหรับมนุษย์ปุถุชน ทางพระศาสนาได้เน้นในประการที่สอง ซึ่งอยู่ในขั้นท่ามกลาง คือการใช้คุณธรรมมาเป็นเครื่องเร่งเร้า

แต่ในกรณีมรณสตินี้ ทำให้เห็นว่าท่านใช้ทั้งสองประกอบกัน คือ

- ประการหนึ่งก็ให้ใช้ปัญญาพิจารณารู้เท่าทันธรรมดาด้วย ที่ว่าให้รู้ว่าการตายเป็นของธรรมดา เป็นของคู่กับความเกิด เกิดแล้วต้องมีดับ เมื่อเข้าใจแล้วก็ทำให้สบาย หายจากทุกข์ได้

- แต่พร้อมกันนั้นก็ใช้วิธีเอาคุณธรรมมาเร่งเร้าด้วย โดยให้ระลึกไว้ว่า ความตายนั้นเป็นของแน่นอน แต่จะมาถึงวันใดไม่แน่ลงไป เพราะฉะนั้น เมื่อยังมีชีวิตอยู่ จึ่งให้เร่งชวนชวายเป็นกิจหน้าที่ความดีต่างๆ

อันนี้คือหลักที่เรียกว่ามรณสติ ซึ่งตรงตามแนวทาง

ปฏิบัติที่อาตมภาพได้ยกคำสอนในพระไตรปิฎกขึ้นตั้งเป็นนิกเขปบท คือบทหัวข้อสำหรับอธิบายไว้ ที่ท่านเตือนให้ระลึกถึงความตายของชีวิตและมีความไม่ประมาท ดังพระบาลีว่า

น เหว ติฏฺฐิ นาสินิ น สยานิ น ปตฺถกฺกุ

ซึ่งแปลได้ความว่า “อายุสังขารจะพลอยประมาทไปกับมนุษย์ทั้งหลายที่ยืน เดิน นั่ง นอน อยู่ ก็หาไม่”

หมายความว่า มนุษย์ทั้งหลายนี้อาจจะมีความประมาท ยืน เดิน นั่ง นอน ไม่ชวนชวายเป็นสิ่งที่ควรทำ ปล่อยเวลาผ่านไป แต่ในเวลานั้น ให้เข้าใจเถิดว่า อายุสังขารของเราหาได้ประมาทตามเราไปด้วยไม่ คือ อายุสังขารของเราเป็นไปตามหลักไตรลักษณ์ มีความไม่เที่ยง มีความทุกข์ทนอยู่ไม่ได้ และมีความเป็นอนัตตา ไม่อยู่ในอำนาจของเรา มันเป็นอย่างนั้นอยู่ตลอดเวลา มันก็เปลี่ยนแปลงของมันไปไม่หยุดยั้ง

เมื่ออายุสังขารเปลี่ยนแปลงไป ตกอยู่ในคติธรรมดาอย่างนี้ตลอดเวลา เราจึงไม่ควรประมาท ไม่ควรนิ่งเฉย ท่านจึงกล่าวต่อไปอีกว่า

ตสฺมา อิธ ชีวิตเสเส

กิจจกโร ลียา นโร น จ มหุเชติ

ซึ่งแปลความว่า “เพราะฉะนั้น ในชีวิตที่ยังเหลืออยู่นี้ คนเราควรกระทำกิจหน้าที่ของตน และไม่พึงประมาท”

ข้อนี้คือการที่จะนำเอาความรู้เท่าทันธรรมดานั้น มาใช้ในทางที่เป็นกุศล ให้เป็นประโยชน์

ทางพระศาสนานั้น กล่าวถึงคติธรรมดาในทำนองเช่นนี้ ไม่เฉพาะความตายเท่านั้น ได้กล่าวแล้วว่า ความตายเป็นของคู่กับความเกิด และพระศาสนานั้นไม่กล่าวถึงความเกิดมากนัก ถ้ากล่าวก็มักจะกล่าวในทางที่เตือนสติมนุษย์อีกว่า ความเกิดนั้นนำมาหรือเดินทางไปสู่ความตาย ทั้งนี้ก็เพื่อให้เกิดความชวนชวายเป็นประมาทเช่นเดียวกัน

ถ้าหากพระพุทธศาสนากล่าวถึงความเกิดในทำนองเดียวกับที่สนองความต้องการของมนุษย์ ก็จะเป็นเครื่องช่วยมนุษย์ให้มีความมัวเมาประมาทยิ่งขึ้น เพราะฉะนั้น ท่านไม่พยายามที่จะสนองความต้องการนี้ แต่ท่านกล่าวในทางตรงข้าม เพื่อจะเร่งเร้าให้เข้าไปในกระแสที่ไหลไปสู่คุณธรรม และท่านก็จะให้คติเพิ่มเติมต่อไปอีก อย่างพุทธพจน์ในพระธรรมบทคาถาหนึ่ง ซึ่งกล่าวถึงมนุษย์ที่เกิดมา ก็กล่าวถึงในทำนองที่ว่า ให้ชวนชวายในการบำเพ็ญกุศลกรรมอีก ดังพระบาลีว่า

ยถาปี ปุเปพราสีมहा กยिरा มาลาकुเพ พหู

เอว ชาเตน มจฺเจน กตฺตพฺพํ กุสฺลํ พหุ

ซึ่งแปลความได้ว่า ดอกไม้ที่สุ่มกันอยู่เป็นกองนี้ นายช่างที่ฉลาดสามารถนำเอามาร้อยกรองเป็นพวงมาลัยที่สวยงาม มีคุณค่าได้ ฉันทะ ชีวิตคนเราที่ได้เกิดมานี้ ก็ควรจะใช้ประกอบกุศลกรรมความดีให้มาก ฉะนั้น

เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสถึงความเกิด ก็หมายความว่า พระพุทธองค์ไม่ได้ตรัสในทางที่สนองความต้องการ ให้เกิดความลึบโลดสนุกสนานดีใจ แต่เตือนสติเราให้มีความไม่ประมาทเช่นเดียวกัน มองความเกิดก็มองในแง่ไม่ประมาท ใช้ชีวิตนี้ทำกุศลทำความดีให้มาก หรือถ้าจะให้มองความตาย ก็มองในแง่ที่จะเร่งเร้าให้ทำความดี ทำประโยชน์เช่นเดียวกัน

วันนี้ คณะท่านเจ้าภาพผู้เป็นญาติมิตร ได้มาร่วมบำเพ็ญกุศลอุทิศให้ท่านผู้วายชนม์ ด้วยระลึกคุณ และมีจิตใจหวังดีปรารถนาประโยชน์ต่อท่าน แต่คุณประโยชน์และพิธีกรรมมิได้จำกัดด้วยคุณค่าเพียงเท่านั้น หากมีคุณค่าขยายเพิ่มพูนไปแก่ทุกคน ที่ได้มาร่วมพิธี ในทางที่เป็นเครื่องเจริญสติ เจริญปัญญาอีกด้วย

ความข้อนี้จึงเท่ากับความหมายที่อาตมภาพได้กล่าวไว้ข้างต้นว่า พุทธศาสนิกชนนั้น เมื่อมีเหตุการณ์อย่างใด

อย่างหนึ่งเกิดขึ้น จะเป็นเหตุการณ์ที่น่าพึงพอใจก็ตาม ไม่น่าพอใจก็ตาม ก็สามารถและพยายามนำเอาโอกาสและเหตุการณ์นั้นมาใช้ในการทำให้เกิดคุณเกิดประโยชน์เกิดกุศลมากยิ่งขึ้น

ท่านผู้วายชนม์ได้ล่วงลับไปแล้ว แม้ตามวิสัยของปุถุชน การตายย่อมเป็นธรรมดาที่ไม่น่าปรารถนา เป็นเหตุก่อความทุกข์ ความโศกเศร้าแก่บุคคลผู้เคารพนับถือ รักใคร่ แต่ในเมื่อเหตุการณ์นั้นได้เกิดขึ้นแล้ว ได้เป็นไปแล้ว พุทธศาสนิกชนก็นำมาเป็นข้อปรารภที่จะทำให้เกิดคุณค่า เป็นประโยชน์ ด้วยการบำเพ็ญกุศลตามหลักพระศาสนา ดังปรากฏในที่เฉพาะหน้านี้ ซึ่งคุณประโยชน์เกิดขึ้นได้ก็ด้วยอนุสติและบุญกิริยาต่างๆ

ที่กล่าวนี้หมายความว่า ความตายของผู้ล่วงลับนั้น ไม่ได้เป็นความตายที่ผ่านไปเพียงเฉพาะตัวท่าน แต่ยังก่อคุณค่าเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นที่รู้จักระลึกถึงความตายนั้น ด้วยจิตใจที่ถูกต้อง ด้วยท่าทีที่ชอบด้วย คือทำให้เกิดความไม่ประมาท เร่งชวนช่วยทำความดีงาม ตลอดจนมีความรู้เท่าทันธรรมดา ที่จะทำให้งบภัยคลายจากความทุกข์ จากความโศกเศร้านั้น และเกิดคุณค่าด้วยการประกอบบุญกิริยาต่างๆ ที่เป็นเรื่องของทาน ศีล ภาวนา

ที่เป็นเรื่องของทานนั้น ก็ด้วยการให้การบริจาค การทำบุญถวายภัตตาหารพระ เป็นต้น

ที่เป็นเรื่องของศีล ก็ด้วยความประพฤติที่ถูกต้องดีงาม ไม่ล่วงละเมิด ไม่ทำความผิดชั่วร้าย อย่างน้อยในระยะเวลาที่ประกอบพิธีนี้ ก็ต้องอยู่ในความประพฤติที่ดีงาม ที่ชอบ

พร้อมกันนั้นก็เจริญด้วยภาวนา คือการฝึกอบรมจิตใจ และปัญญาของตน ทำให้จิตใจมีความสงบ ความเยือกเย็น เป็นจิตภาวนา คือฝึกอบรมจิตใจ และทำให้เกิดความเข้าใจในคตินิรโรคารู้เท่าทันความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย เป็นปัญญาภาวนา หรือการอบรมปัญญา ซึ่งแม้จะเป็นส่วนเบื้องต้น ก็เป็นคุณค่าที่เป็นประโยชน์ อยู่ในแนวทางของพระศาสนา

เพราะฉะนั้น อาตมภาพจึงขออนุโมทนาต่อคณะท่านเจ้าภาพและสาธุชนทั้งหลาย ที่ได้บำเพ็ญกุศลในวันนี้โดยทั่วกัน

คัดัดตอนมาจาก พระธรรมเทศนา ในงานศพ คุณนายสุพรรณ เหมะชะญาติพิมพ์ใน บันทึกการสัมมนา เรื่อง พระสงฆ์กับการประยุกต์ศาสนกิจให้สมสมัย คณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนา จัดพิมพ์ (พ.ศ. ๒๕๒๘) พิมพ์ซ้ำในหนังสือ คีรีสูธรรมชาติ และมรณสติ: พุทธวิธีต้อนรับความตายด้วยสติและปัญญา กลุ่มศึกษาและปฏิบัติธรรม จัดพิมพ์ (พ.ศ. ๒๕๓๐)

ปญญกถา

ปญญเมว โส สิกขะเยย อายตคคํ สุขุทฺธยํ

ทานญจ สมจริยญจ เมตตจิตฺตญจ ภาวयेติ ฯ

ณ โอกาสนี้ อาตมภาพจะแสดงพระธรรมเทศนาใน
ปญญกถา เพื่ออนุโมทนากุศลบุญราศี ในการที่คณะท่าน
เจ้าภาพได้บำเพ็ญกุศลทักษิณานุปทาน เพื่ออุทิศแด่ท่านผู้
ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งวันนี้จะได้มีพิธีฌาปนกิจ

คณะท่านเจ้าภาพ อันมีครอบครัวและญาติมิตรที่
เคารพนับถือ ได้มาร่วมกันจัดงานทำบุญโดยตลอดมาแต่
เบื้องต้น ได้มาร่วมพิธีกัน เป็นการให้กำลังใจบ้าง กำลังใจ
บ้าง หรือทั้งกำลังใจทั้งกำลังใจบ้าง ทำให้งานบำเพ็ญ
กุศลทักษิณานุปทานนี้ดำเนินมาด้วยดี

การบำเพ็ญกุศลครั้งนี้ มองในรูปที่ปรากฏทั่วไป ย่อม
เห็นกันว่า เป็นการปฏิบัติตามประเพณีของชาวไทยผู้นับถือ
พระพุทธศาสนา คือถือเป็นหลักปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็น
เวลายาวนานแล้ว อันนี้นับเป็นส่วนหนึ่งของประเพณี

แต่ถ้ามองลึกลงไป ประเพณีนี้ยังมีสิ่งที่เป็นรากฐาน
อันมีความหมายลึกซึ้งในทางนามธรรม กล่าวคือเป็นพิธี
เป็นประเพณีที่อิงอยู่กับหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา
เป็นการดำเนินตามหลักธรรมของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธ-
เจ้า ที่ได้ตรัสสั่งสอนพุทธศาสนิกชนทั้งหลายไว้ ให้ทำสิ่งที่
เป็นบุญเป็นกุศล

ตามหลักพระพุทธศาสนานั้น ชาวพุทธเมื่อมีเหตุ
การณ์อันใดอันหนึ่งเกิดขึ้น จะปรารภเหตุการณ์นั้น แล้วทำ
สิ่งที่ เป็นบุญเป็นกุศล เป็นความดีงาม

ในเรื่องของความตายนี้ก็เช่นเดียวกัน เป็นเหตุการณ์
สำคัญอย่างหนึ่งของชีวิต แต่ล้าพังการตายอย่างเดียวนั้น ก็
เป็นเรื่องของท่านผู้เกิดมาแล้วก็จากไป ตามคติธรรมดา
และเมื่อจากไปก็เป็นการล่วงลับไม่หวนกลับมาอีก ไม่ว่าเรา
จะเรียกร้องอย่างไรก็ไม่สำเร็จ ทำอย่างไร ก็ไม่มีผล แต่
พุทธศาสนิกชนนั้น ปรารภความตายอย่างนี้แล้วก็ทำสิ่งที่ดี
งามเป็นบุญเป็นกุศล ซึ่งได้ผลเป็นประโยชน์เกิดขึ้น กล่าว
คือ

ประการที่หนึ่งก็ได้อุทิศกุศลนั้นแก่ท่านผู้ล่วงลับไปแล้ว
ประการที่สอง ผู้ที่เป็นพี่น้องและมิตรสหายเป็นต้น ก็
จะได้บำเพ็ญคุณธรรม กล่าวคือ กตัญญูกตเวทิตาธรรม

แสดงความรำลึกถึง และตอบแทนพระคุณของท่านผู้ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งเป็นญาติและมิตรสหายของตน

นอกจากนี้ ในส่วนตัวของผู้ที่ทำบุญนั่นเอง ก็เป็นการสร้างความเจริญงอกงามในทางบุญทางกุศล สะสมบุญคือความดีไว้ในชีวิตของตน ให้มากขึ้นด้วย

ว่าที่จริง การปรารภเหตุการณ์คือความตายแล้ว กระทำบุญนั้น มีทางทำได้หลายประการด้วยกัน ในทางพระพุทธศาสนาท่านกล่าวถึง บุญ ไว้ต่างๆ มากมาย แต่เมื่อสรุปแล้ว ก็มี ๓ อย่าง คือ

ทาน การให้ การบริจาค อย่างหนึ่ง

ศีล ความประพฤติดี ประพฤติชอบทางกาย วาจา อย่างหนึ่ง

ภาวนา การฝึกอบรมจิตใจ และฝึกอบรมเจริญปัญญา อีกอย่างหนึ่ง

รวมเป็นสามประการ ในการบำเพ็ญกุศล เมื่อรำลึกถึงผู้ล่วงลับไปแล้ว ก็สามารถที่จะทำบุญให้เกิดขึ้นได้ทั้งสามหมวด หรือสามประเภทเหล่านี้

ในประการที่หนึ่ง คือ “ทาน” นั้น เป็นส่วนเบื้องต้นที่เห็นได้ง่าย ปรากฏภายนอกทางวัตถุ คือ เมื่อปรารภถึงท่านผู้ถึงแก่กรรมไปแล้ว เจ้าภาพก็พากันทำบุญทำกุศล นิมนต์

พระสงฆ์มาถวายภัตตาหาร ถวายเครื่องไทยธรรมต่างๆ อันนี้เป็นส่วนเบื้องต้น เป็นพิธีกรรมส่วนสามัญที่กระทำกัน ซึ่งเป็นการอุทิศกุศลแก่ท่านผู้ล่วงลับไปแล้ว และเป็นการเกื้อกูลต่อพระศาสนา โดยถวายกำลังแก่พระสงฆ์ผู้ปฏิบัติศาสนกิจ

แต่ท่านนั้น มิใช่หยุดเพียงเท่านี้ ท่านผู้มีความดำริชอบประกอบด้วยปัญญา พิจารณาเห็นเรื่องของชีวิต มาปรารภถึงความตายว่า คติกรรมดาของชีวิตคน ก็คือ การเกิด แก่ เจ็บ แล้วก็ตาย อย่างที่กล่าวกันว่า คนทั้งหลายนั้น “มาก็มาแต่ตัว ไปก็ไปได้แต่ตัว” สิ่งทั้งหลายที่เราเรียกว่าเป็นสมบัติพัสถานซึ่งได้รวบรวมสั่งสมเอาไว้แล้ว จะมีมากมายเท่าใด ก็ไม่สามารถติดตามไปได้ เมื่อพิจารณาเห็นอย่างนี้แล้ว ก็เป็นเหตุให้สามารถบรรเทาโลภะ คือ ความโลภ ความยึดติด ความอยากได้ในสิ่งทั้งหลายให้น้อยลง

เมื่อบรรเทาความโลภให้น้อยลง พร้อมทั้งมัจฉริยะ คือความตระหนี่ที่เป็นตัวเนื่องอยู่กับความโลภในทรัพย์สมบัติแล้ว ก็จะทำให้สามารถบำเพ็ญทาน คือการให้ การบริจาค เพื่อช่วยเหลือสงเคราะห์บ้าง บูชาคุณความดีของบุคคลที่มีคุณความดีบ้าง ทำทรัพย์สมบัตินั้นให้เป็นประโยชน์ จะนำมาใช้สอย เลี้ยงดูบุคคลในความรับผิดชอบ ก็ได้

บำเพ็ญประโยชน์ต่างๆ ก็ได้ ทรัพย์นั้นก็มีประโยชน์มากขึ้น

ทั้งหมดนี้เป็นส่วนของทาน ซึ่งอาจจะเกิดขึ้นได้จากการปรารถนาถึงคติชีวิตในส่วนที่เป็นความตาย

ในประการที่สอง คือ “ศีล” เราอาจจะปรารถนาถึงความตายดังที่กล่าวเมื่อกี้ว่า คนเรานั้นเกิดมาก็มาแต่ตัว ไปก็ไปแต่ตัว นอกจากนั้นก็ยังไม่วางอะไรไว้ด้วย ถ้าจะว่าละทิ้งก็ละทิ้งเพียงร่างกาย ซึ่งก็ไม่คงอยู่ถาวร เพียงไม่กี่วันร่างกายนั้นก็เน่าเปื่อยผุพังไป กลายเป็นอย่างที่เราเรียกกันว่า “ธาตุสี่” แยกเป็น ดิน น้ำ ลม ไฟ กระจายกระจายไป กล่าวได้ว่าไม่วางอะไรเหลือหลออยู่เป็นรูปร่าง เป็นบุคคล อันนี้เป็นสภาพภายนอก เป็นเรื่องทางวัตถุ ทางรูปกาย ไปแต่ตัว มาแต่ตัว แล้วก็ไม่มีเหลือทิ้งอะไรไว้

แต่ถ้ามองลึกซึ้งลงไปอีก ก็จะทำให้เห็นว่า ความจริงนั้น ยังมีอะไรที่ทิ้งไว้ และก็ยังมียังมีอะไรที่ตามไปอีก

จะมองเห็นได้ตามคำสอนของพระศาสนาว่า มาแต่ตัวไปแต่ตัวนั้น ก็ยังมีสิ่งที่ตามไปได้อย่างหนึ่ง และเมื่อมา มันก็มาด้วย สิ่งนั้นก็คือ “กรรมดีและกรรมชั่ว” นั่นเอง เป็นสิ่งที่มาพร้อมกับเรา และเสร็จแล้วมันก็ตามตัวเราไปด้วย ถ้าเป็น “กรรมดี” ก็เป็นบุญเป็นกุศล หรือเป็น “บุญกรรม” ซึ่งจะเป็นที่พึ่งของสัตว์ทั้งหลายสืบต่อไป ดังพุทธพจน์ที่ว่า

ปฺลฺอณานิ ปฺรโลกสุมี ปติฏฺฐา โหณฺติ ปาณินิ

แปลว่า “บุญเป็นที่พึ่งของสัตว์ทั้งหลาย ในปรโลก”
อันนี้เป็นส่วนที่ติดตามไป

ในฝ่ายละทิ้งก็เช่นเดียวกัน คนที่ละโลกนี้ไปแล้วนั้น ยังละทิ้งสิ่งหนึ่งไว้เบื้องหลัง คือ ความดีความชั่วที่ได้ทำไว้ สิ่งใดที่ได้ทำไว้แล้วยังจารีกอยู่ บางอย่างก็ออกผลเป็นวัตถุ เช่นว่า ท่านผู้มีใจบุญใจกุศลได้สร้างสิ่งที่เป็นสาธารณประโยชน์ไว้ สิ่งนั้นก็พื้นฐานแสดงความดียั่งยืนอยู่ หรือที่เป็นนามธรรม ได้ทำความดีเกื้อกูลอุปการะไว้กับผู้อื่น เริ่มต้นตั้งแต่บุตรหลาน เป็นต้นไป ความดีนั้นก็ฝังอยู่จารีกอยู่ในดวงจิตดวงใจของบุตรหลานและท่านที่ได้รับคุณประโยชน์ อันนี้เป็นสิ่งที่ทิ้งไว้

รวมความว่า สิ่งที่ติดตามไปก็ดี สิ่งทีละทิ้งไว้ก็ดี ก็ได้แก่ความดีความชั่ว

ผู้มีปัญญามาพิจารณาเห็นหลักดังที่กล่าวมาแล้วนี้ จึงคิดว่าควรจะดำรงชีวิตของตนให้อยู่ในแนวทางที่ดีงาม เพื่อว่าเมื่อถึงเวลาจากโลกนี้ไป ก็จะได้มีกรรมดีติดตัวไป และเหลือละทิ้งไว้ซึ่งความดีนั้น อันเป็นประโยชน์แก่คนเบื้องหลังให้คนที่อยู่เบื้องหลังได้จดจำรำลึกถึงในทางที่ดีงาม ยกย่องนับถือเป็นบุคคลที่น่าเคารพบูชากันสืบต่อไป

การที่จะกระทำกรรมดีอย่างนี้ ก็คือการดำเนินชีวิตให้อยู่ในคลองธรรม เริ่มด้วยเป็นผู้มีศีล ดำรงอยู่ในศีลทั้งหลาย ตั้งตั้งแต่ศีลห้า คือ

งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ เบียดเบียนสังหารชีวิตผู้อื่น ที่เรียกว่า ปาณาติบาต

งดเว้นจากการลวงละเมิดในทรัพย์สินผู้อื่น จากการลักขโมยแย่งชิง ที่เรียกว่า อทินนาทาน

งดเว้นจากการประพฤติดีทางเพศ ที่เรียกว่า กามสมุจฉาจาร

งดเว้นจากการเบียดเบียนผู้อื่นด้วยวาจา คือการกล่าวเท็จ ทำลายประโยชน์ของเขา ที่เรียกว่า มุสาวาท

และงดเว้นจากการดื่มเครื่องดองของเมาที่เป็นเหตุให้หลงลืมเสียสติ เป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ที่เรียกว่า สุราเมรยมัชชปมาทัฏฐาน

นี่เป็นหลักสำคัญในฝ่ายหลักพันความเสื่อม นอกจากนั้นก็ดำเนินชีวิตในทางเกื้อกูล ในการที่จะอยู่ร่วมกันด้วยดี ทำให้สังคมนี้มีความสุข

อย่างนี้ก็เป็นคติอย่างหนึ่ง ที่เราสามารถปรารภเรื่องความตายแล้ว จะทำให้เกิดประโยชน์แก่ชีวิตของตนและของผู้อื่นได้ ซึ่งเป็นด้านที่เรียกว่าศีล คือความประพฤติดี

งาม หรือความประพฤติชอบทางกาย ทางวาจา

ขั้นต่อไปในการปรารภถึงความตายนั่น ก็จะสามารถทำบุญขั้นสูงขึ้นไปอีก เรียกว่า “ภาวนา”

ภาวนา คือการฝึกอบรมจิตใจ และฝึกอบรมปัญญา คือ ทำจิตใจของเราให้มีความสุข ปราศจากกิเลสเครื่องมัวหมอง ให้มีความสุข ให้ผ่อนคลาย ตลอดจนให้เจริญด้วยคุณธรรมความดีงามต่างๆ และเจริญด้วยปัญญาที่รู้เท่าทันความจริงของสิ่งทั้งหลาย

ตัวอย่างที่เห็นง่ายๆ ตามคำสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งเกี่ยวกับเรื่องของความตาย อันเป็นส่วนภาวนานั้น ก็คือหลักที่เรียกว่า “มรณสติ” แปลว่า สติระลึกถึงความตาย

การระลึกถึงความตายนั่น เป็นวิธีฝึกอบรมจิตใจอย่างหนึ่ง แต่จะต้องทำความเข้าใจให้ถูกต้อง ที่ว่าระลึกถึงความตายแล้วจะทำจิตใจของตนให้เจริญงอกงามนั้น จะต้องระลึกโดยถูกต้องด้วย

บางคนระลึกถึงความตายแล้วก็ไม่สบายใจ มีความหวาดกลัว จิตใจฟุ้งซ่าน กระวนกระวาย อย่างนี้เรียกว่า ระลึกไม่ถูกต้อง ระลึกแล้วเกิดโทษ

การระลึกให้ถูกต้องนั้น ก็คือการระลึกอย่างรู้เข้าใจ คติธรรมดา พิจารณาให้เห็นว่า ชีวิตของคนเราทั้งหลายนั้น

เกิดมาแล้ว ดำรงอยู่ในที่สุดก็ต้องจากไปด้วยความตาย ดังที่มองเห็นอยู่โดยมีประจักษ์หลักฐานมากมาย อันนี้เป็นธรรมดาของชีวิต เมื่อเป็นธรรมดาของชีวิตแล้ว เราก็จะต้องยอมรับความจริง ยอมรับความจริงแล้วโน้มเข้ามาสู่ชีวิตของตนเอง พิจารณาว่าเราควรจะทำอย่างไร เมื่อรู้เข้าใจคติธรรมดาของชีวิตว่า มีความตายเป็นที่สิ้นสุดแล้ว

ประการแรกก็คือ ควรจะดำเนินชีวิตด้วยความไม่ลุ่มหลงมัวเมา สิ่งทั้งหลายที่เราเข้าไปเกี่ยวข้องนี้ เราไม่สามารถยึดถือเป็นของตัวเองได้อย่างแท้จริง มันไม่ใช่เป็นของเราจริงจังอะไร เป็นแต่สมมติกันขึ้นมาแล้วใช้ประโยชน์ได้ เราก็พึงปฏิบัติให้ถูกต้องตามวัตถุประสงค์ คือใช้ให้เป็นประโยชน์แก่ชีวิตของตนเองบ้าง ของผู้อื่นบ้าง อย่าไปลุ่มหลงมัวเมายึดติดจนกระทั่งเกิดเป็นโทษแก่ตัวเอง

เมื่อถึงเวลาที่จะต้องพลัดพรากจากไป คนที่ไม่มีสติไม่เคยระลึกถึงหลักที่เรียกว่า “มรณสติ” นี้ ก็จะมีความทุกข์มาก เพราะว่ามีความยึดติดเหนียวแน่นอยู่กับสิ่งทั้งหลาย รู้สึกว่าตนจะต้องถูกพรากไป ออกไปจากสิ่งเหล่านั้น ก็มีความบีบคั้นคับแค้นจิตใจ แต่สำหรับคนที่รู้เท่าทันคตินิยามแล้ว ก็วางใจได้ ทำใจได้ จิตใจก็สงบ ปลอดโปร่ง มีสติ แม้แต่เมื่อถึงเวลาที่จะจากโลกนี้ไป

ไม่ต้องพูดถึงเมื่อจากโลกนี้ไปหรอก แม้เมื่อเวลาที่ยังดำรงชีวิตอยู่นี้เอง ก็อยู่ด้วยความไม่ลุ่มหลงมัวเมาในสิ่งทั้งหลาย ปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายตามวัตถุประสงค์ที่แท้จริง ใน การที่จะมี จะครอบครอง จะเกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านั้น ให้เกิดคุณเกิดประโยชน์ ไม่เกิดโทษเกิดทุกข์เกินสมควร

ประการต่อไป นอกจากไม่ลุ่มหลงมัวเมาแล้ว ก็จะเป็นผู้ไม่ประมาท เพราะเรื่องของความตายนี้มีหลักของความจริงอยู่ว่า มันจะต้องมาถึงแก่ชีวิตทุกชีวิตอย่างแน่นอน อันเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่ในความที่ว่ามันแน่นอน จะต้องถึงแก่ความตายนั่น ก็มีความไม่แน่นอนที่ว่า เราไม่สามารถจะกำหนดได้ว่า มันจะมาถึงเมื่อใด

จะกำหนดว่าคนนี้อายุน้อยยังเด็กยังหนุ่มสาว จะยังอยู่ไปได้อีกนาน นั่นก็ไม่แน่นอน จะว่าคนแก่จะต้องไปก่อน อันนั้นก็ไม่น่าเหมือนกัน บางครั้ง คนเด็กคนหนุ่มคนสาวมีเหตุทำให้ต้องจากไปก่อนก็มี คนบางคนที่ว่าน่าจะอยู่ไม่ได้ นานบางทีก็กลับอยู่ไปนาน คนที่คิดว่าจะนานก็กลับจากไปก่อน อะไรเหล่านี้เป็นเรื่องที่ไม่สามารถกำหนดได้

ในเมื่อเรื่องเกี่ยวกับชีวิตนี้ ไม่มีความแน่นอนดังกล่าวนี้ ท่านจึงให้ดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาท คือต้องมองดูว่าเวลาที่ผ่านไปนี้ เราจะต้องทำประโยชน์ให้เกิดขึ้น ดำเนิน

ชีวิตให้ดั่งงาม มีกิจมีหน้าที่อะไรก็เร่งทำ อย่าผัดผ่อนเวลา
อย่าให้เวลาผ่านไปเสียเปล่า เร่งชวนชวนทำความดีงาม
ทำสิ่งที่เป็นบุญเป็นกุศลไว้ อย่างนี้เรียกว่าดำเนินชีวิตด้วยความ
ไม่ประมาท นี่ก็เป็นประโยชน์อีกอย่างหนึ่ง ที่เกิดจาก
การปรารถนาถึงความตาย ด้วยหลักการที่เรียกว่า “มรณสติ”

นอกจากนั้น ตามคติพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้า
ทรงสั่งสอนไว้ว่า คนเราที่เกิดมา ได้มาพบปะกันบ้าง ต้อง
มาพบปะกันบ้างนั้น ต่างคนต่างก็ต้องแยกย้ายกันไปใน
ที่สุด เรามีเวลาที่จะอยู่ด้วยกันถึงจะนานหลายปีหลายสิบปี
แต่ถ้าว่ากันจริงๆ แล้ว เวลานั้นก็ไม่ยาวนานนัก แม้ในเวลา
ที่ไม่ยาวนานนี้เอง คนเราเพราะอาศัยอำนาจกิเลส ก็
เบียดเบียนแก่งแย่งแข่งขันแย่งชิงกันต่างๆ นานา ถ้าเรารู้
คตินิยามของชีวิตอย่างที่เราได้กล่าวมาแล้วว่าเราอยู่กันไปไม่ช้า
ไม่นานก็ต้องแยกย้ายกันไปทั้งหมดนี้ เราก็ควรจะอยู่ด้วยความ
เมตตาปรานี เอื้อเฟื้อเกื้อกูลต่อกัน

ท่านสอนว่า ในเวลาที่ผู้ใดผู้หนึ่งถึงแก่กรรมจากไป
เราควรจะรู้เท่าทันว่าอันนั้นเป็นธรรมดาเมื่อถึงเวลาของท่าน
ท่านก็ต้องจากไป และก็ทำได้ ไม่มัวเศร้าโศกอยู่ถึงท่านผู้
ล่วงลับ แต่ควรหันกลับมาพิจารณานี้ถึงคนที่อยู่ร่วมกันนี้
แหละ ว่าอย่ามัวไปเศร้าโศกถึงท่านผู้ล่วงลับไปเลย เรา

อยู่ร่วมกัน ในหมู่ผู้ที่ยังเหลืออยู่นี้แหละ ด้วยความเมตตา
ปรานี ให้มีความสุขเกิด แล้วเมื่อถึงเวลาจากไป จะได้ไม่
ต้องเศร้าโศกละห้อยหา จะได้สบายใจว่า เมื่อยามอยู่เราก็
อยู่กันด้วยดีแล้ว ไม่ใช่รอแต่ว่าถึงเวลาจากไปก็เศร้าโศกกันที่
ตอนที่อยู่กลับละเลย ไม่ได้คำนึงพิจารณา

เพราะฉะนั้น ตอนที่อยู่นี้แหละเป็นเวลาสำคัญ ท่าน
จึงว่า อย่ามัวเศร้าโศกถึงผู้ที่จากไปแล้ว ให้มีความสุขเมตตา
ปรานีเกื้อกูลกันในหมู่ผู้ที่ยังอยู่นี้ นี่ก็เป็นคติอย่างหนึ่งที่เกิด
ขึ้นได้จากการพิจารณาหลักที่เรียกว่า “มรณสติ” ดังที่ได้
กล่าวมาซึ่งเป็นประโยชน์ในส่วนที่เรียกว่า “จิตตภาวนา” คือ
การฝึกอบรมจิตของตน

ผู้ที่พิจารณาถึงความตายด้วยความรู้เท่าทันและนำ
จิตไปได้ถูกทางอย่างนี้ ก็จะทำให้จิตใจสงบ ไม่ฟุ้งซ่าน
กระวนกระวาย ไม่มีความหวาดกลัว นอกจากนั้น จิตยังจะ
เจริญก้าวหน้าออกงามในทางคุณธรรมความดี เช่น มีกุศล
เจตนาตั้งใจว่า ต่อไปนี้เราจะประพฤติดีงาม จะไม่ประมาท
จะมีเมตตาไมตรีจิตต่อเพื่อนมนุษย์เป็นต้น เป็นคุณเป็น
ประโยชน์ทั้งแก่ตนและแก่ผู้อื่น

นอกจากนี้ ถ้าหากว่ามีปัญญา รู้เท่าทันความจริงสูง
ยิ่งขึ้นไปอีก จนกระทั่ง เห็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา หยั่งถึง

ความไม่เที่ยงแท้ ความดำรงคงทนอยู่ไม่ได้ และความมิใช่เป็นตัวตน ถ้าเข้าใจถึงขั้นนี้แล้วก็เห็นหลักที่เรียกว่า “ไตรลักษณ์” อาจจะทำให้จิตใจของผู้นั้น ถึงความหลุดพ้น เป็นอิสระ ปลอดโปร่ง ผ่องใส ได้อย่างแท้จริง เพราะเป็นจิตที่รู้เท่าทันธรรมชาติของสิ่งทั้งหลาย ถ้ารู้ถึงขั้นนี้แล้ว และรู้ทะลุปรุโปร่งเข้าใจแจ้งในชีวิต ก็จะถึงกับบรรลุความสิ้นอาสวะ เป็นพระอรหันต์ก็ได้

เพราะฉะนั้น การพิจารณาปรารภความตายนั้น จึงสามารถนำมาใช้ทำประโยชน์ได้ทุกขั้นตอน ดังที่อาตมภาพกล่าวมา ตั้งตั้งแต่การบำเพ็ญทาน อันเป็นเรื่องทางด้านกาย ด้านวัตถุ ที่ปรากฏภายนอก ตลอดจนกระทั่งให้เจริญอกงาม ในทางจิตปัญญาจนกระทั่งบรรลุอรหัตตผลก็ได้ บรรลุพระนิพพานก็ได้ โดยนัยดังที่ได้แสดงพระธรรมเทศนามา

ณ บัดนี้ คณะท่านเจ้าภาพ ได้ปรารภมรณกรรมของท่านผู้ล่วงลับไปแล้ว และมีจิตใจประกอบด้วยคุณธรรมต่างๆ ตามฐานะหน้าที่ของตน มีความกตัญญูตเวทีบ้าง มีญาติธรรมบ้าง สังคหธรรมบ้าง ได้มาร่วมทำบุญบำเพ็ญกุศลด้วยกัน

เมื่อท่านผู้ล่วงลับไปได้รู้ได้เข้าใจ หยั่งเห็นถึงบุญกุศล ความดีงามต่างๆ ที่คณะเจ้าภาพได้บำเพ็ญในโอกาสนี้ ท่าน

ก็ย่อมมีจิตยินดีอนุโมทนา การอนุโมทนาของท่านผู้ล่วงลับไปแล้ว ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้บุญนั้นสำเร็จผล

เมื่อเข้าใจหลักเช่นนี้แล้ว ท่านผู้ยังมีชีวิตอยู่ ซึ่งเป็นผู้บำเพ็ญกุศลนั้น ก็จะต้องทำจิตใจของตนเองให้เป็นบุญเป็นกุศลด้วยเช่นกัน เพราะว่าด้วยจิตใจที่เป็นบุญเป็นกุศลนี้แหละ จะเป็นเครื่องช่วยทำให้ท่านผู้จากไป มีความอนุโมทนาได้ ยิ่งเรามีจิตใจเป็นบุญเป็นกุศลมากเท่าไร ทางฝ่ายผู้ล่วงลับไปก็ยังสามารถปลาบปลื้ม อนุโมทนาได้มากขึ้นเพียงนั้น

เพราะฉะนั้น ถ้าเราได้ปรารภถึงมรณกรรมคือความตาย แล้วบำเพ็ญบุญตามที่อาตมภาพได้กล่าวมา เป็นส่วนทานบ้าง เป็นส่วนศีลความประพฤติดีงามบ้าง เป็นส่วนภาวนาทำจิตใจของตนเองให้สงบผ่องใส และได้ปัญญาบ้าง ทั้งหมดนี้แหละ ยิ่งเป็นบุญเป็นกุศลมากเท่าไร ก็เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่ผู้ตาย ผู้ล่วงลับ และแก่ตนเองมากขึ้นเท่านั้น

เพราะฉะนั้น ในโอกาสนี้จึงเป็นช่วงเวลาที่ท่านเจ้าภาพ ตลอดจนถึงญาติมิตรผู้ที่มีความหวังดีทั้งหลาย จะพึงสำรวมจิตใจให้สงบผ่องใส และรำลึกถึงว่า กิจที่ตนควรจะทำเพื่อท่านผู้ล่วงลับจากไป อันเป็นหน้าที่นั้น ตนได้กระทำแล้ว การรำลึกว่าสิ่งที่ตนควรทำได้ทำแล้ว ก็เป็นเหตุประการหนึ่ง

ที่จะทำให้จิตใจของเราสงบผ่องใส หายความโศกเศร้าไปได้ และในส่วนที่เกี่ยวกับตนเอง เราก็ได้ทำจิตใจของเราให้เป็นจิตใจที่ดีงาม ระลึกถึงแต่สิ่งที่เป็นคุณธรรม ตั้งใจในการที่จะดำเนินชีวิตให้ดีขึ้นสืบต่อไป

ด้วยบุญด้วยกุศลเหล่านี้ ที่รำลึกด้วยจิตใจเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทุกคนที่มามีจิตใจรวมกัน เป็นเอกฉันท์ในการที่จะอุทิศกุศล แด่ท่านผู้ล่วงลับไป เมื่อรำลึกเช่นนี้แล้วก็ตั้งใจแผ่จิตอุทิศกุศลให้แก่ท่าน ก็จะสำเร็จเป็นปัตติทานมัย บุญกิริยา และในส่วนของท่านผู้ล่วงลับก็เป็นปัตตานุโมทนา มัย สืบต่อไป

ในวาระนี้ อาตมภาพได้แสดงพระธรรมเทศนาใน ปุณฺณกถา แสดงเรื่อง “บุญ” โดยปรารภเรื่อง “คติธรรมคาถาแห่งชีวิตคือความตาย” อันจะทำให้เกิดประโยชน์เป็นบุญ ความเจริญงอกงามในชาติที่ดี ก็พอสมควรแก่เวลา ต่อแต่นี้ขอเชิญคณะท่านเจ้าภาพ จงได้ตั้งใจกรวดน้ำอุทิศกุศลให้แก่ผู้ตาย ดังพระบาลีอนุโมทนาที่อาตมภาพจะได้กล่าวต่อไป

แสดงพระธรรมเทศนาพอสมควรแก่เวลา ยุติลงแต่เพียงเท่านี้ เอาจังก็มี ด้วยประการฉะนี้

พิมพ์ครั้งแรกในหนังสือ คันธุระมชาติ และมรณสติ: พุทธวิธีต้อนรับความตาย ด้วยสติและปัญญา กลุ่มศึกษาและปฏิบัติธรรม (พ.ศ. ๒๕๓๐)

ภาคผนวก

เรื่องน่ารู้เกี่ยวกับพิธีศพ

ตอบคำถามของคุณชลอ แยมวงศ์ ในเอกสารของกลุ่มศึกษาและปฏิบัติธรรม ประจำเดือนพฤศจิกายน ๒๕๒๘

คำถาม- จัดพิธีศพอย่างไร จึงจะได้บุญกุศลทั้งเจ้าภาพและแขก?

คำตอบ- ปัจจุบันนี้ ความคลาดเคลื่อนและเลือนลางต่างๆ ได้เกิดขึ้นในความเข้าใจและการปฏิบัติของพุทธศาสนิกชนเป็นอันมาก ตัวอย่างง่ายๆ คำศัพท์ทางธรรมหลายคำได้กลายความหมายไป ความหมายที่ใช้อยู่ในปัจจุบันไม่ตรงกับ ความหมายเดิม เช่น

“ทรมาน” แต่เดิมหมายถึง ทำให้หายปวด ทำให้กลับใจจากความชั่วร้าย หันมาในทางดี หรือเปลี่ยนจากเข้าใจผิดมาเป็นเข้าใจถูก เช่นว่า พระพุทธเจ้าเสด็จไปทรมานขงิลสามพี่น้อง เสด็จไปทรมานโจรองคูลิมาล เสด็จไปทรมานพรหมมิจฉาทิฐิ เป็นต้นแต่ปัจจุบันนี้เราเข้าใจเป็นว่า “ทรมาน”

หมายถึง ทำให้ลำบากหรือได้รับความเจ็บปวดอย่างมาก
มายรุนแรง

“มานะ” เดิมหมายถึง ความถือตัว ซึ่งเป็นกิเลสอย่าง
หนึ่ง อันจะต้องละ ปัจจุบันเรามักเข้าใจว่าเป็นความเพียร
พยายาม และสอนกันให้มีมานะ

นี่เป็นตัวอย่างความคลาดเคลื่อนเกี่ยวกับความเข้าใจ
ในถ้อยคำ ซึ่งมีหลักฐานในคัมภีร์ให้สืบหาความหมายเดิม
แท้ได้ แต่ประเพณีการปฏิบัติต่างๆ หลากอย่างไม่มีบันทึก
เอกสารไว้ ได้แต่ทำตามๆ กันมา เมื่อคลาดเคลื่อนเลือนลาง
ไป ก็ไม่มีหลักฐานตรวจสอบ ทำให้ชำระสะสางได้ยากว่า
เดิมนั้นท่านทำอย่างไร และมีความมุ่งหมายอย่างไรกันแน่

เมื่อเป็นเช่นนี้ สิ่งที่จะทำได้ก็คือ เอาหลักใหญ่มาตั้ง
เป็นเกณฑ์ตรวจสอบ

หลักใหญ่นั้น คือ ให้การกระทำแต่ละอย่างเป็นการ
กระทำที่ทำแล้ว กุศลธรรมเจริญ อกุศลธรรมเสื่อม ไม่ใช่สัก
ว่าทำ หรือทำแล้วได้ผลตรงกันข้าม กลายเป็นอกุศลธรรม
เจริญ กุศลธรรมเสื่อม

ต่อไปนี้ จึงค่อยมาพิจารณาคำถามที่ตั้งขึ้นนั้นต่อไป

คำถาม- พริ้อบนำศพ บางท่านก็ว่า “ขอโหสิกรรม” หรือ

“ไปสู่สุคติเถิด” หรือ “มามีมือเปล่า ไปมือเปล่า” หรือ “ตาย
แล้วเป็นสุข”?

คำตอบ- พริ้อบนำศพ จะกล่าวคำว่าอย่างไร ขอให้นึกถึงเมื่อ
ครั้งพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน คราวนั้นพระ
อนุรุทธเถระก็อยู่ที่นั่น พระอานนทเถระก็อยู่ พระอินทร์ก็อยู่
แต่ละท่านได้กล่าวคำแสดงธรรมสังเวชท่านละคาถา ก็ว่าไม่
เหมือนกันเลย เช่นว่า อนิจจา วต สงขารา ฯลฯ

นี่เป็นคติให้เห็นว่า ไม่จำเป็นต้องว่าคำอะไรเป็นอย่าง
เดียวกัน แต่ให้กล่าวคำอะไรก็ตามที่เป็นเครื่องเจริญกุศล
เป็นความตั้งใจดีต่อผู้ตาย หรือเป็นคำสอนใจตนเองก็ได้
เพียงแต่อย่าให้เกิดจิตเป็นอกุศล เช่น โทสะ หรือ โมหะ เป็นต้น
หรือสักว่าทำเปล่าๆ เลื่อนๆ ลอยๆ คำที่ให้ตัวอย่างมานั้น
ส่วนมากก็ช่วยในการทำใจได้แทบทั้งนั้น

คำถาม- การสมาทานศีล ขณะรับศีลก็ตบยุงกันเปาะแปะ คุย
กันบ้าง เสร็จแล้วก็ดื่มเหล้าเมายา เล่นการพนัน บางคนรับ
ศีลแค่สี่ข้อ เว้นศีลข้อที่ห้า?

คำตอบ- การสมาทานศีล มักจะมีพิธี พิธีนั้นเดิมเป็นการตระ
เตรียม เป็นวิธีการเพื่อช่วยให้การกระทำนั้นๆ เรียบร้อยหนัก

แน่นจริงจัง เช่น จะสมาทานศีลเอง คือ ตั้งใจ กำหนดใจเอา กับตัวเองว่าจะรักษาศีล ก็ได้ แต่มีพิธีก็เพื่อให้เป็นการสำทับ กับตัวเองให้หนักแน่นจริงจัง

แต่เดี๋ยวนี้ คำว่าพิธีกลายเป็นความหมายไปในทางตรงข้าม คือ กลายเป็นเรื่องไม่จริงไม่จัง อย่างที่พูดกันว่า ทำพอเป็นพิธี การสมาทานศีล เดียวนี้ก็มักทำกันอย่างพอเป็นพิธี ซึ่งก็คือไม่ได้สมาทานเลยนั่นเอง

ตามตัวอย่างที่ท่านเล่ามานั้น ก็คงมีแต่พิธี แต่ไม่ได้มีการสมาทานศีลนั่นเอง เพราะสมาทานศีลก็คือ เปล่งวาจา (หรือตั้งใจจริงจัง) ให้คำมั่นว่า จะรับเอาข้อปฏิบัตินั้นๆ ไปประพฤติบำเพ็ญ เมื่อไม่ตั้งใจรับก็ไม่มีสมาทานศีล

อย่างที่เล่ามา อาจจะเรียกว่าเป็นซากของการสมาทานศีล เมื่อทราบเช่นนี้แล้ว ก็ลองไปพิจารณาปรับปรุง ชักชวนกัน ทำให้พิธีกลับกลายเป็นเรื่องจริงจังขึ้นมาอีก ก็จะเป็นบุญเป็นกุศล และเป็นคุณแก่ทุกคนและแก่พระศาสนาเป็นอันมาก

คำถาม- การสวดพระอภิธรรม สวดกัน ๓-๔ จบ สวดภาษาบาลี?

คำตอบ- การสวดพระอภิธรรม ๓-๔ จบเป็นภาษาบาลีนั้น เกิดขึ้นอย่างไรก็ยากจะสันนิษฐาน อาจเป็นได้ว่า เวลานั้นคนรู้

ธรรมกันมากมายลึกซึ้งและรู้บาลีกันมากด้วย เมื่อมีงานศพ จะต้องมานั่งชุมนุมกันนานๆ จะแสดงธรรมอะไรในหมู่ผู้รู้ก็จะจัด เลยเอาอภิธรรมมาสวดเป็นหัวข้อนำ เป็นการชักชวน ทบทวนด้วย และอาจใช้เป็นบทตั้ง เมื่อพระสวดจบแล้วก็มาอภิปรายสนทนากันในหัวข้อนั้นๆ ต่ออีกก็ได้

แต่สมัยนี้คนไม่ค่อยรู้ธรรมและไม่รู้บาลีแล้ว พระก็ยังสวดไปตามเดิม ผลก็เลยกลายเป็นว่าไม่รู้เรื่อง พระที่สวดก็อาจจะไม่รู้เรื่อง คนฟังก็ไม่รู้เรื่อง ก็เลยทำกันพอเป็นพิธี

บางวัดท่านรู้เท่าทัน หวังจะให้เกิดประโยชน์แก่ผู้ไปร่วมงาน ท่านก็ปรับปรุงเสียใหม่ โดยลดการสวดลง อาจจะเหลือสวดจบเดียว (ยังรักษาศีลไว้บ้าง) แล้วก็ให้พระมาเทศน์ให้ฟัง หรือเทศน์ก่อน แล้วสวดสักจบเดียว อย่างไม่รู้ก็ตาม ถ้าไม่ระวังให้ดี การเทศน์ก็จะกลายเป็นทำพอเป็นพิธีไปเสียอีก

ถ้าที่ใดพระผู้นำดี เก่ง หรือมรรคนายกมีปัญญาสามารถ ก็ปรับปรุงให้มีสาระขึ้นได้ แต่ก็ได้เป็นเพียงน้อยแห่งและชั่วระยะเวลา

เรื่องนี้ยาก เพราะคนส่วนใหญ่ไปงานศพพอเป็นมารยาท ไม่ได้สนใจธรรมหรือจะหาคติจากพิธีศพ ฝ่ายพระก็คิดเพียงจัดพิธีให้เสร็จๆ ไป นี่ก็เป็นซากการสวดพระ

อภิธรรมอีกเหมือนกัน

คำถาม- การฟังพระอภิธรรม ก็นั่งฟังพอเป็นพิธี ส่วนมากก็ฟังกันไม่รู้เรื่อง คุยกันเสียแหละมาก?

คำตอบ- ข้อนี้ตอบแล้วในข้อ ๓ ถ้าไม่ต้องการให้เป็นซาก หรือให้เหลือแต่ซาก ก็เร่งกระตือรือร้นแก้ไขปรับปรุงกันเสีย เมื่อปรับปรุงได้ผลดีสักสองสามแห่งแล้ว ก็อาจจะนิยมทำกันกว้างขวางออกไป

คำถาม- การแสดงธรรม นิยมมีเทศน์แจงปฐมสังคายนาทุกงาน พระท่านก็สรรเสริญเจ้าภาพ ยกยอคนตายว่าสละทรัพย์บำรุงพระศาสนาที่ไหนบ้าง ฯลฯ และก็มักบอกอานิสงส์ว่าเทศน์แจงนี้ได้บุญมากมาย เพราะมีตั้ง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้นธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ?

คำตอบ- การแสดงธรรม โดยเฉพาะเทศน์แจง เป็นเทศน์ใหญ่ แต่เดิมอาจจะเป็นโอกาสให้ได้แยกแยะแจจแจงเนื้อหาธรรมออกไปได้กว้างขวาง เพราะเทศน์แจงคือ เทศน์เรื่องสังคายนา ย่อมเกี่ยวกับธรรมวินัยทั้งหมดทั้งสิ้น คราวหนึ่งๆ จะจับเอาจุดไหนมาแยกแยะก็ได้ และอาจเป็นโอกาสที่จะชำระสะสางความเชื่อถือ การประพฤติปฏิบัติที่ผิดพลาด

คลาดเคลื่อน แก้ไขกันให้ถูกต้อง สมชื่อว่าสังคายนา

แต่ปัจจุบันก็เหมือนกับข้อก่อนๆ คือทำกันพอเป็นพิธี ก็เลยมีแต่ซากการเทศน์แจงอีกนั่นแหละ เมื่อเหลือแต่ซากก็เลยต้องมาเอาดีกันตรงสรรเสริญผู้ตาย แต่ถ้าเนื้อหาที่แสดงหนักแน่นดี การพูดถึงผู้ตายและเจ้าภาพก็เป็นเรื่องประกอบไปได้ ไม่เสียหาย โดยนัยนี้จะจัดหรือไม่จัด ก็พึงพิจารณาดูสาระเถิด

คำถาม- การฟังธรรม คนมักเบื่อการฟังเทศน์ ก็ฟังกันพอเป็นพิธี มีไม่กี่คนจะมากเอาตอนทอดผ้าบังสุกุลเจ้าภาพก็ต้อนรับแขกเตรียมจัดซื้อคนที่จะเชิญไปทอดผ้า ถ้ามีสส. ผู้ว่าฯ นายอำเภอ ตำรวจระดับสวญ. มาด้วย เจ้าภาพก็มีหน้ามีตา?

คำตอบ- การฟังธรรม ก็เข้ากับคำตอบที่ชี้แจงมาแล้วในข้อก่อนๆ เมื่อตัวสาระหมดไปหมดหายไป เราก็มาเอาดีกันตรงเกียรติยศ ชื่อเสียง

เรื่องอย่างที่เราเล่ามาว่าเชิญผู้มีเกียรติมากมายขึ้นทอดผ้าบังสุกุล นิยมทำกันมากในชนบทไม่นานนี้เอง ในกรุงไม่ค่อยทำเพราะคนมีเวลาน้อย แต่ในแง่สาระก็ไม่ค่อยได้ด้วยกันทั้งในกรุงและนอกกรุง เป็นแต่ว่าในชนบทมีเวลาที่จะให้แก่งานที่ไม่เป็นสาระมากกว่า ก็เลยมีพิธียาวกว่า

ทางแก่นั่นคือ เมื่อถึงความสำคัญในส่วนที่เป็นสาระ กลับมาได้ ทำสิ่งที่ควรมีสาระให้กลับมีสาระขึ้นมาได้ เรื่อง ปลีกย่อยเหล่านี้ก็ค่อยๆ ลดลงไปเอง

แต่เรื่องนี้ เหตุอีกอย่างหนึ่งที่ทำให้แก้ไขยาก คือ ค่านิยมของสังคมไทยที่พอกพูนขึ้นมาว่า ต้องการเกียรติ หมดเท่าไรไม่ว่า ขอให้ได้ชื่อเสียง

คำถาม- มาติกา นิยมนิมนต์พระมากกว่าอายุคนตาย เพราะถือว่าลูกหลานจะได้อายุยืน ถ้านิมนต์เจ้าคุณ พระครู มาได้มากๆ ก็ถือว่ามีเกียรติ?

คำตอบ- มาติกา เรื่องนี้ก็เหมือนกับข้อก่อนๆ นั่นเอง คือ เหลือแต่ซากมาติกา เมื่อเหลือแต่ซากแล้วสิ่งที่ไม่เป็นสาระต่างๆ การถือหุ้มๆ หยิมๆ ต่างๆ ก็ตามกันขึ้นมาเองเป็นธรรมดา เพราะเมื่อหาสาระจากตัวหลักไม่ได้แล้วก็เอาโซกลางเกียรติชื่อเสียงใส่เข้าไป พอให้รู้สึกว่าได้อะไรบ้าง พออุ่นๆ ภูมิใจๆ

(มาติกา คือ หัวข้อหรือแม่บท แต่ละหมวด เช่น กุสลาธมมา อกุสลาธมมา อพยากตาธมมา ได้กำหนดกุศล อกุศล อพยากต ฯลฯ ซึ่งต้องขยายความต่อไป)

คำถาม- การฟังพระสวดมาติกา แยกกันนั่งพนมมือ ปากก็คุยกัน

ไป เจ้าภาพก็มัวยุ่งเรื่องทอดผ้า จะเอาใครบ้าง ใครก่อนใคร หลัง ใครจะเป็นประธานจุดไฟ พระคงจะสวดให้คนตายฟัง เพราะก่อนสวดต้องไปเคาะโถงบอกทุกที ?

คำตอบ- ข้อนี้ก็ตอบเหมือนกับข้อก่อนๆ

คำถาม- การทอดผ้าบังสุกุล พิธีกรจะประกาศเรียกชื่อผู้มีเกียรติมาทอดชุดละ ๔ คน จนเท่ากับจำนวนพระ ขณะทอดผ้า บางท่านก็ว่า “นามรูป อนิจจัง”——หรือ “มยา มริตพฺพ” ?

คำตอบ- ข้อนี้ก็ตอบเหมือนกับข้อก่อนๆ ส่วนคำที่ว่าขณะทอดผ้านั้น ฟังถือคติอย่างที่ตอบในข้อที่ ๑ (คำที่ยกตัวอย่างมา ถ้าเข้าใจความหมายก็ใช้ได้ ขออย่าเพียงว่าเป็นขลังๆ ไปก็แล้วกัน)

คำถาม- การพิจารณาชักผ้าบังสุกุล พระท่านว่า “อนิจจา วต สงฺขารา ... เตสํ รูปสโม สุโข” วรรคสุดท้ายส่วนมากก็แปลกันว่า “ตายแล้วเป็นสุข” น่าจะถูกต้อง เพราะว่าเกี่ยวกับการตาย แต่ถ้าแปลอย่างนี้ก็ขัดกับ “มรณมุปี ทุกฺข” ?

คำตอบ- การพิจารณาดำบังสุกุล คำที่พระว่าวรรคสุดท้ายไม่ใช่แปลว่า ตายแล้วเป็นสุข แต่แปลว่า “การดับทุกข์ได้เป็น

สุข” (แปลตามศัพท์ว่า “ความสงบระงับแห่งสังขารทั้งหลาย เป็นสุข” หมายความว่าต้องเลิกปรุงแต่งทั้งหมดได้แก่นิพพาน ไม่ใช่เพียงตายอย่างที่เราเห็นๆ กัน) สังขารเป็นอนิจจังและสังขารเป็นทุกขัง สงบระงับสังขารก็คือ สงบระงับอนิจจังและทุกขัง จึงเป็นสุข

คำถาม- การกรวดน้ำ บางท่านว่า “อิมินา ปุณฺณกมฺเมน ...” หรือ “ขออุทิศส่วนกุศลนี้ให้แก่ผู้ตาย” หรือ “ไม่ต้องกรวด ทำบุญแล้วถึงเอง” หรือ “ไม่ต้องกรวด ถึงกรวดก็ไม่ถึง” หรือ “ไม่ต้องกรวด เพราะญาติเขาไปเกิดแล้ว” หรือ “ไม่ต้องกรวด ญาติของเขาไม่ได้เป็นเปรต”?

คำตอบ- การกรวดน้ำ เป็นวิธีการตั้งจิตเป็นกุศลต่อผู้ตายรำลึกถึงด้วยจิตใจที่สงบแน่วแน่เป็นสมาธิ เพราะตลอดพิธีเจ้าภาพไม่ค่อยมีเวลาหยุดนิ่ง โดยเฉพาะไม่ค่อยมีเวลาทำใจสงบ เพราะมัวยุ่งโน่นนี่ กับการเตรียมของและการรับคน จึงควรใช้เวลาหน่อยๆ นี้ให้เป็นประโยชน์

อย่ามัวไปยุ่งวุ่นวายว่า จะใช้คำไหนคำนี้ จะกรวดน้ำหรือไม่กรวด เดียวจะเป็นชากการกรวดน้ำอีก จะว่าคำอะไรก็ได้ ที่จะทำให้จิตใจสงบเยือกเย็นแน่วแน่ และแผ่ความตั้งใจดีอุทิศบุญแก่ผู้ตาย พร้อมทั้งคิดถึงคติที่พึงได้จากงานนั้น

หน้าที่ของเราคือ ตั้งใจดีต่อผู้ตาย และทำใจให้เจริญกุศล เขาจะไปเกิดที่ไหน หรือไม่ ไม่เป็นหน้าที่ที่จะมาเถียงกัน

คำถาม- การทอดผ้าบังสุกุล ผู้ที่ทอดเป็นก็ได้บุญ การชักผ้าบังสุกุล พระที่พิจารณาเป็นก็ได้บุญ เจ้าภาพจะได้บุญหรือไม่?

คำตอบ- การทอดผ้าบังสุกุล และการชักผ้าบังสุกุล ถ้าทำใจเป็น ก็ได้บุญทุกคน ถ้าทำไม่เป็น ก็ได้แต่ชากทุกคน โดยเฉพาะคนที่ทำด้วยมือตัวเองก็เป็นธรรมดาที่จิตจะโน้มนำไม่ได้แรง เพราะจะทำอะไร ใจก็ย่อมมุ่งไปในเรื่องนั้น ก็อาจจะได้ชากใหญ่ หรือได้บุญแรงกว่าคนอื่น

เจ้าภาพเป็นเจ้าการในงานนั้นทั้งหมด เป็นผู้ทำบุญด้วยตนเอง และให้โอกาสแก่คนอื่นได้ทำบุญ เมื่อทำใจให้ถูกกุศลธรรมเจริญ จิตผ่องใส ใจเบิกบาน ก็ได้บุญทุกทีไป

คำถาม- การจุดไฟหรือเวลาวางดอกไม้จันทน์ บางท่านก็ว่า “อรหํ จุตติ” (คนเก่าๆ) หรือ “อยู่เป็นทุกข์ ตายเป็นสุข” หรือ “ไปสู่สุคติเถิด” หรือ “เราก็ตายอย่างนี้ การตายเป็นของธรรมดา ไม่ล่องพ้นไปได้” ฯลฯ ?

คำตอบ- การจุดไฟหรือเวลาวางดอกไม้จันทน์ ข้อนี้ตอบอย่างข้อ ๑ คำที่เขียนไปนั้น ถ้าเข้าใจความหมาย ว่าด้วยใจที่ตั้ง

เป็นกุศลตามความหมายนั้น ก็ใช้ได้ทุกคำ แต่คำว่า “อรหัง
จตุ” คงคลาดเคลื่อนไป ไม่มีความหมาย จะกลายเป็นว่า
ขลังๆ ไป ควรเอาข้อความที่เข้าใจและเป็นคติ เพื่อแสดง
ความตั้งใจดีและเตือนใจตน อย่างที่กล่าวข้างต้น

พิมพ์ครั้งแรกในหนังสือ “คัมภีร์ธรรมชาติ” และ “มรณสติ: พุทธวิธีต้อนรับความ
ตายด้วยสติและปัญญา” กลุ่มศึกษาและปฏิบัติธรรม จัดพิมพ์ (พ.ศ. ๒๕๓๐)